

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**SAVUNMA SANAYİ VE SAVUNMA HARCAMALARININ
MAKROEKONOMİK ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

SEFER BAYRAKTAR

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**SAVUNMA SANAYİ VE SAVUNMA HARCAMALARININ
MAKROEKONOMİK ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

SEFER BAYRAKTAR

Danışman: PROF. DR. NADİR EROĞLU

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT POLİTİKASI Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SEFER BAYRAKTAR'ın SAVUNMA SANAYİ VE SAVUNMA HARCAMALARININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2019 tarih ve 2019-16/20 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi .....16/09/2019.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Prof. Dr. NADİR EROĞLU	
2. Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi M. EMRE AKBAŞ	
3. Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi EMRE ERGÜVEN	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Sefer Bayraktar
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: İktisat
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Nadir EROĞLU
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans Tezi- 2019
Anahtar Kelimeler	: Savunma Harcamaları, Makro Ekonomi, Büyüme, Türkiye

ÖZET

SAVUNMA SANAYİ VE SAVUNMA HARCAMALARININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ:TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Merkezi hükümet bütçelerindeki en önemli harcama kalemlerinden biri olan askeri harcamalar ülkenin gelecekteki ekonomik performansını etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin savunma harcamalarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Başka bir ifade ile Türkiye'nin savunma harcamalarının GSYH büyümesi, cari işlemler dengesi, işsizlik ve enflasyon gibi makro değişkenler üzerindeki etkisi irdelenecektir. Söz konusu amaçları gerçekleştirmek amacıyla Türkiye'nin 1990-2017 verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada ayrıca savunma harcamaları ile makroekonomik değişkenlerin ilişkisi tespit etmek amacıyla Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik analizler sonucunda savunma harcamaları ile cari işlemler dengesi arasında uzun dönemde pozitif bir nedensellik tespit edilmiştir. Buna karşın savunma harcamaları ile GSYH büyümesi arasında kısa dönemde negatif nedensellik tespit edilmiş, işsizlik ve enflasyon arasında ise hem kısa hem de uzun dönemde negatif bir nedensellik belirlenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Sefer Bayraktar
Field : Economics
Programme : Economics
Supervisor : Prof. Dr. Nadir EROĞLU
Degree Awarded and Date : Master – 2019
Keywords : Defense Expenditure, Macroeconomics, Growth, Turkey

ABSTRACT

EFFECTS OF DEFENSE INDUSTRY AND DEFENSE SPENDING ON MACRO ECONOMIC IN TURKEY

Military spending, which is one of the most important expenditure items in central government budgets, may affect the country's future economic performance. The aim of this study is to determine macro of Turkey's defense spending their impact on economic variables. In other words, Turkey's GDP growth of defense spending, trade balance, unemployment and its impact on macroeconomic variables such as inflation will be examined. Turkey's 1990-2017 data were utilized in order to achieve the said purpose. In addition, granger causality analysis was used to determine the relationship between defense expenditures and macroeconomic variables. As a result of the econometric analyzes, a positive causality between defense expenditures and the current account balance has been determined in the long run. On the other hand, negative causality has been determined between defense expenditures and GDP growth in the short term, while a negative causality has been identified between unemployment and inflation both in the short and long term.

ÖNSÖZ

Devletlerin önemli bir harcama bütçesi ayırdıkları savunma harcamaları, ülkenin gelecek dönemlerdeki ekonomik durumu üzerinde etki yaratabilmektedir. Bu çalışma ile Türkiye'nin savunma harcamalarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmayı sonuçlandırabilmemde görüşleri ve yol göstericiliği ile katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Nadir EROĞLU'na, tez çalışmam boyunca manevi desteğini esirgemeyen aileme, özellikle eşim Hacer BAYRAKTAR'a ve oğlum Eray BAYRAKTAR'a teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2019

Sefer BAYRAKTAR

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HİZMETLERİ VE SAVUNMA HARCAMALARI

1.1. Savunma Hizmeti Kavramı ve Savunma Harcamaları.....	3
1.1.1. Savunma Hizmeti	3
1.1.2. Savunma Harcamaları Kavramı	4
1.1.3. Veri Sağlanması	4
1.1.4. Savunma Sanayisi	5
1.1.4.1. Türkiye'de Savunma Sanayisi	6
1.2. Savunma Harcamalarının Sınıflandırılması	8
1.3. Savunma Harcamalarının Nedeni.....	11
1.4. Savunma Harcamalarının Özellikleri	11
1.5. Savunma Harcamaları Finansman Kaynakları	12
1.6. Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler	13
1.6.1. Ekonomik ve Mali Faktörler	13
1.6.1.1. Ülkenin Gayri Safi Milli Hasılası.....	13
1.6.1.2. Ülkenin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi	16
1.6.2. Siyasi ve Sosyal Faktörler	17
1.6.2.1. Tehdit ve Jeopolitik Durum.....	17
1.6.2.2. Silahlanma Yarışı ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamaları	18
1.6.2.3. Ülkenin Siyasal Rejimi.....	20
1.6.2.4. Askeri İttifaklara Katılım	20
1.7. Savunma Harcamalarında Etkinlik.....	21
1.8. Savunma Harcamalarının Düzeyi.....	22
1.8.1. Güvenlik İhtiyacının Tespiti	22
1.8.1.1. Dış Politika Yaklaşımı	22
1.8.1.2. İç Politika Yaklaşımı	22

1.8.1.3. Kaynak Sınırlaması	23
1.8.2. Kaynak Tahsisinde Zaman Problemi	23
1.8.3. Savunma Bütçelemesi	24

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ GELİŞİMİ

2.1. Savunma Harcamalarının Hacmi	26
2.2. Türkiye'de Savunma Harcamalarının Kaynakları.....	28
2.2.1. Bütçe Ödenekleri.....	28
2.2.1.1. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi	28
2.2.1.2. Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesi.....	29
2.2.1.3. Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesi.....	30
2.3. Savunmanın Bütçe Dışındaki Kaynakları	30
2.3.1. Savunma Sanayi Destekleme Fonu	30
2.3.2. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı.....	31
2.4. Türk Savunma Sanayisi ve Harcamaların Tarihsel Gelişimi	31
2.5. Türk Savunma Sanayisinde Yapılan ve Yapılacak Olan Adımlar	32
2.5.1. Terör Problemi	34
2.6. Arz – Talep Faktörleri (Tedarik Yönetimi).....	37
2.7. Günümüzde Türk Savunma Sanayisinin Sahip Olduğu Piyasa Özellikleri	38
2.7.1. Savunma Sanayisinde Faaliyet Gösteren Kamu İşletmeleri	38
2.7.1.1. Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu	38
2.7.1.2. ASELSAN.....	39
2.7.1.3. TUSAŞ Motor Sanayisi A.Ş. (TEİ).....	39
2.7.1.4. ROKETSAN.....	40
2.7.1.5. HAVELSAN	40
2.7.2. Savunma Sanayisinde Faaliyet Gösteren Özel İşletmeler.....	40
2.7.2.1. NUROL Makine ve Sanayi A.Ş.	40
2.7.2.2. ALP Havacılık.....	41
2.7.2.3. Otokar.....	41
2.8. Türk Savunma Sanayi İhracatının Önemi ve Yarattığı Fırsatlar.....	41
2.9. Türk Savunma Sanayisi Cirosu	43
2.10. Savunma Sanayisinde Sanayi Katılımı / Offset Uygulamaları	45
2.11. Türk Savunma Sanayisi İthalatı	45
2.12. Savunma Sanayisinde Ar - Ge	47
2.13. Üretim Faktörleri; İşgücü, Sermaye, Üretim Girdileri	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİYE ETKİLERİ

3.1. Uluslararası Savunma Harcamalarının Durumu	55
3.2. Bütçenin Belirlenmesi	57
3.3. Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler	59
3.3.1. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri	59
3.3.2. Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme	60
3.3.3. İstihdam ve Nitelikli İşgücüne Etkileri	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ MAKRO DEĞİŞKENLER ÜZERİNE NEDENSELLİK ANALİZİ.....	64
4.1. Araştırmanın Amacı	64
4.2. Araştırmanın Önemi	64
4.3. Literatür Taraması.....	64
4.4. Verinin Toplanması.....	64
4.5. Yöntem	70
4.6. Bulgular	71
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA	77

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. Uluslararası Kuruluşlara Göre Savunma Harcamaları Kalemleri.....	10
Tablo 2. 2009-2017 Yılları Arasında Savunma Harcamalarının GSYH İçindeki Payı.....	15
Tablo 3. Türkiye'nin Savunma Harcamaları ve Savunma Harcamalarının GSYH'ye Oranı (1980-2016) (Milyon \$)	26
Tablo 4. Son 6 Yıl Toplam Ciro Tablosu.	45
Tablo 5. Türkiye Savunma Harcamaları 2008 - 2017 (Milyon Dolar).....	62
Tablo 6. Savunma Harcamaları	66
Tablo 7. GSYH Büyümesi.....	67
Tablo 8. Enflasyon Oranları	68
Tablo 9. Cari İşlemler Dengesi.....	69
Tablo 10. İşsizlik Oranları	70
Tablo 11. Panel Birim Kök Testi Sonuçları	71
Tablo 12. Savunma Harcamaları ile Enflasyon Değişimi Arasındaki Nedensellik İlişkisi.....	72
Tablo 13. Savunma Harcamaları ile İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi	73
Tablo 14. Savunma Harcamaları ile Cari İşlemler Dengesi Arasındaki Nedensellik İlişkisi...	73
Tablo 15. Savunma Harcamaları ile Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi.	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1. Askeri Harcamaları Yüksek Olan Devletler.	17
Şekil 2. Türkiye’deki Terörist Eylemler.	35
Şekil 3. PKK Saldırılarının Türleri ve Hedefleri	36
Şekil 4. PYD Saldırılarının Türleri ve Hedefleri.	37
Şekil 5. Yıllara Göre İhracat Rakamları.....	42
Şekil 6. 2018 Yılı Sanayi Savunma Verileri	43
Şekil 7. Sektör Satış Ciroları.....	44
Şekil 8. 2018 İthalat Oranları.	46
Şekil 9. Yıllara Göre İthalat Verileri.....	47
Şekil 10. Yıllara Göre AR-GE Harcamaları.	48
Şekil 11. Altay Ana Muharebe Tankı.	51
Şekil 12. Kirpi Mayına Karşı Korumalı Taktik Tekerlekli Araç.	51
Şekil 13. COBRA II.....	52
Şekil 14. 2017 Yılı Askeri Harcamaları.....	56
Şekil 15. 2017 Yılında Dünyadaki Askeri Harcama Oranlarının Ükelere Göre Dağılımı.	57
Şekil 16. Uluslararası ve Ulusal Durum Kurumlar ve Karar Üniteleri.....	58
Şekil 17. Askeri Keynesci Yaklaşım.....	61
Şekil 18. Türkiye Savunma Harcamaları 2008-2017 Dönemi.....	62
Şekil 19. Toplam İstihdamın Kırılımı	63

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MKE	: Makine ve Kimya Endüstrisi Genel Müdürlüğü
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü
SSDF	: Savunma Sanayisi Destekleme Fonu
SSM	: Savunma Sanayisi Müsteşarlığı
TOMTAŞ	: Kayseri Tayyare Fabrikası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
TSSPSE	: Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları
USACDA	: ABD Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı

GİRİŞ

Küreselleşme olgusu ile ülkeler iç ve dış tehditlere karşı kendi güvenlik sistemlerini kurmak zorunda kalmışlardır. Savunma, güvenlik hizmetleri ile aynı muharip kategori içinde ele alınmaktadır. Bilhassa da dünya üzerinde ki bütün canlıların şahsi çıkarları baz alınırsa savunma; tüm canlı varlıkların yaradılışları gereği karşı karşıya kaldıkları olumsuz durumlar karşısında, menfaatlerini muhafaza etmeye yönelik anlık veya olay öncesinde tepki olarak sergiledikleri bir çeşit savunucu ve önleyici strateji uygulamaları adı altında açıklanabilir. Bununla birlikte, güvenlik ve savunma birbiriyle bütün haline gelmiş, aynı fikri açıklayan savunma fonksiyonları şeklinde de kabul görmektedir (Sancak, 2013, s.124-127).

Günümüzün çağdaş devlet oluşumunda da güvenlik ve savuma hizmetleri devletin asıl ve temel görevi olarak görülmektedir. Savunma hizmetleri yalın manada ortak tüketim hizmetidir. Çünkü ülkede hayatlarını sürdüren bütün insanlar sunulan bu hizmetlerden yararlanmak durumundadır. Savunma hizmetinin yerine getirilmesi devletin savunma hizmetlerine yaptığı harcamalarla mümkün olur. Yapılan bu harcamalar, savunma harcamaları şeklinde isimlendirilmektedir (Koban, 1998, s.40). Bu tanımlama doğrultusunda, toplumsal bir vasıf taşıyan savunma hizmetinden, katılma veya yararlanma hususunda, insanların önceliklerinin dikkate alınması mümkün değildir (Tüğen, 1988, s.286).

Savunma sanayisi ülkenin savunması için gerekli her nevi silah sistemlerinin geliştirilmesi ile beraber, gerek yatırım ürünleri imal eden ve gerekse diğer tüm finansal faaliyet sektörleriyle iş birliği yapan, özel girişimci ve devlete ait şirketler topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Şimşek, 1989, s.31). Savunma sanayisinin en önemli niteliklerinden biri, gelişmiş teknolojileri kullanmasıdır. Bu özelliği ile savunma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, büyük sermayeli iş yapmaları için istihdamını sağladıkları çalışanların tecrübeli ve kalifiyeli çalışan niteliğinde olması da şarttır. Edinilen tecrübelerin çoğalması önemlidir. İşletmeler, eğitim ve öğretim olanaklarına daha çok imkân tanıyarak, personeline yatırım yapmalı ve çalışanların yenilikçi yeteneklerini artırmalıdır. (Eren ve Kılıç, 2013, s.238). Bu anlatılanların hayata geçirilebilmesi için işletmelerin belirli oranlarda kaynak gereksinimi oluşacağından bu hususta finansman olgusunun gerekliliği meydana çıkmaktadır.

Savunmaya yapılan harcamaların seviyesi harcamaların yapıldığı dönemin şartlarına göre değişimler göstermektedir. Savunma için yapılan harcamalar savaş ve terör olaylarının hız kazındığı dönemlerde artış gösterir. Savaş ve terör olaylarının yaşandığı zamanlarda ülkelerin varlıklarını sürdürebilmek için yaptıkları savunma harcamalarında yükselişler olmaktadır. Evrensel boyutta silahlanma seviyesinin yükselmesi ve son zamanlarda artan terör olaylarının önüne geçmek amacıyla yapılan savunma harcamalarında artış yaşanmaktadır.

Çalışmanın ana hedefi: Türkiye'de savunma sanayisinin piyasalardaki son durumuna açıklık getirmek ve savunma harcamalarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini incelemektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, savunma hizmetleri ve savunma harcamalarının sınıflandırması, özellikleri, nedenleri, finansman kaynakları ve bileşenleri ele alınmaktadır. Ayrıca savunma harcamalarını belirleyen faktörler; ekonomik ve mali faktörler, siyasi ve sosyal faktörler olmak üzere incelenmektedir. Savunma harcamalarının düzeyi iç ve dış politikalar ele alınarak anlatılmaktadır. Savunma bütçeleme hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde ise, Türkiye'de savunma sanayisinin geçmişten günümüze gelişimi ve içinde bulunduğu piyasa özellikleri üzerinde durulmaktadır. Türkiye'de savunma harcamalarının kaynakları ayrıntılı biçimde bütçe içindeki kaynaklar ve bütçe dışındaki kaynaklar şeklinde anlatılmaktadır. Türk savunma sanayisinin ihracat ve ithalatının boyutlarına vurgu yapılarak ar-ge faaliyetlerine değinilmekte, üretim faktörlerinin savunma sanayisindeki yeri incelenmektedir. Araştırmanın üçüncü bölümünde, savunma harcamalarının ekonomiye etkileri irdelenmektedir. Uluslararası savunma harcamalarının durumu hakkında bilgi verilmektedir. Savunma harcamalarını etkileyen faktörler belirlenerek, savunma harcamalarının ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, ekonomik büyümeye etkisi, istihdam ve nitelikli işgücüne etkisi açıklanmaya çalışılmaktadır.

Dördüncü bölüme gelindiğinde ise, savunma harcamalarının makroekonomik değişkenler: enflasyon, cari işlemler dengesi, işsizlik ve ekonomik büyüme ile ilişkisi Granger nedensellik analizi kullanılarak incelenmeye çalışılmaktadır. Savunma harcamalarının nedensellik sonucu etkilediği değişkenleri hangi yönde etkilediği (pozitif-negatif), bunun yanında aralarındaki ilişkinin kısa dönem veya uzun dönem olarak ayrımı açıklanmaya çalışılmaktadır. Çalışmada 1990-2017 yıllarındaki verilerden yararlanılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HİZMETLERİ VE SAVUNMA HARCAMALARI

1.1. Savunma Hizmeti Kavramı ve Savunma Harcamaları

1.1.1. Savunma Hizmeti

Savunma, yurt dışından kaynaklanan saldırılar ve saldırı olma ihtimalinin önüne geçilmesi adına; silahlı bir çatışma durumunun ortaya çıkması halinde de, vatanın korunması, başka bir ifadeyle, milli çıkar ve hakların savunulması amacıyla, silahlı kuvvet kabiliyetleri ve alternatiflerine dair politika ve sistemin tamamı şeklinde tanımlanabilmektedir. Ülkeler arası ortak çıkarlar ve hukuk sınırlarında, bu hususta diğer uluslarla işbirliği yapılması da olasıdır. Bunların ilki şahsi savunma, ikincisi ise ortak savunma olgusu ile açıklanabilir. Ortak savunma bağlantıları da iki yönlü olabileceği gibi çok yönlü de olabilmektedir. Örnek verilecek olursa, Türkiye Devletinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti veya Azerbaycan ile oluşabilecek savunma bağlantıları ikili; Kuzey Atlantik Andlaşması (NATO) sınırlarındaki savunma bağlantıları ise çok yönlü paydaş savunma bağlantılarıdır (Çaycı, 2016, s.3331).

Thomas Hobbes ve John Locke gibi iki ayrı görüş yaklaşımı tarafından “toplumsal sözleşme” kuramı incelenerek, devlet ögesi ve güvenlik bileşenleri hususunda fikirler sunulmuştur. Hobbes, güvenlik bilinmeyenine ve yönetsel otoriteye karşı sert bir yaklaşım şekli benimserken Locke ise, daha felsefi bir boyutla güvenlik yönetimi hususunu inceleyerek, şahsi hak ve güvencelerin ne şekilde olursa olsun savunulmasının gerektiği kuralını özümsemiştir (Beriş, 2015, s.1-3). Kendi eksenleri dışında farklılık sergileyen bu iki düşünce akımı, çağdaş devlet unsurunun altyapısını meydana getiren güvenilirlik yönetimi kuramını ortaya çıkarmış ve çağımızın savunma odaklı güvenlik sürecinin temelini oluşturmuştur. Bu kademedен sonra ki 21. yüzyılın küresel dünyasına yön veren etmenleri de, bilimsel temelli süreçler ortaya koymaktadır (Doğdu, 2018, s.7).

1.1.2. Savunma Harcamaları Kavramı

Savunma harcamaları, ülkelerin çok daha iyi refah seviyelerine ulaşma olasılıklarından feragat etme pahasına, milli gelirden bir pay ayırarak ülke birliğini bozmayı amaçlayan bütün tehditleri ortadan kaldırmak maksadıyla ayrılan finansmandır (Sümer, 2005, s.87-88).

Savunma harcamaları; savunma hizmetlerinin yerine getirilmesi için ayrılmış, harcamalardan oluşur. Ayrıca gümrük görevlileri, polis ve askeri güçlere, sivil savunmaya, zorunlu gıda ödemelerine ve yabancı askeri yardımlara ayrılan harcamalar savunma harcamalarını ifade etmektedir (Erbaykal, 2007: 2).

Brzoska'ya göre savunma harcama kategorileri: silahlı kuvvetlere ayrılan bütçe, stratejik ve savunma maksatlı yapılan harcamalar, önceki faaliyetlere ve askeri güçlere yapılan ödeme tutarları, diğer güvenlik birimleri için ayrılan harcamalar, diğer yükümlülükler ve ülke geleceği için yapılması gereken zorunlu harcamalardan oluşur (Brzoska, 1995, s.48-49).

1.1.3. Veri Sağlanması

Savunma harcamalarına ilişkin bilgilerin sağlanması epey zordur. Bu zorluk, açıklanan harcamaların birtakım önemli özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Savunma harcamalarının birleşimi ve miktarı demokratik parlamenter sistemi olan ülkelerde bile devlet sırrı olarak bildirilmektedir (Giray, 2004, s.186).

Savunma harcamaları hususunda bilhassa gelişmekte olan ülkeler ile alakalı ortaya çıkarılan veriler özenle değerlendirilmelidir. Bunun sebebi verilerin kesinliği gibi noktalarda ülkeler arasında kıyaslamayı zorlaştıracak pek çok sorunun var olmasıdır. Bu sorunlar şu şekilde aktarılabilir (Yağ, 2014. s.8):

Güvenilirlik; bazı devletlerde, bilhassa kısıtlı devlet hacmine sahip daha yoksul ülkelerde savunma sanayisinin mali denetleme düzenleri güçsüz olabilir. Harcamaların reel düzeyi net olarak kayıt altına alınmayabilir veya bilerek farklı şekilde kaydedilebilir. Bazı devletler tarafından harcamaların reel düzeyleri saklanabilir. Onay verilmeden bütçeden harcama gerçekleştirmesine imkân verebilir. Bu gibi hallerde, savunma adına cari

harcamalardan ciddi miktarda değişik olabilen bütçe harcama oranları ortaya çıkabilir (World Bank, 2007, s.245).

Saydamlık; çoğu devlet, savunma harcamaları konusunda kısıtlı bilgi aktarır. Bu durum da savunma harcaması verilerinin kapsamını öğrenmeyi güçleştirir. Saydamlık ve detay noksanlığı elde edilen verilerin güvenilirliğini riske atar (World Bank, 2007, s.245).

Kapsamlılık; çoğu devlette açıklanmış savunma harcaması verileri bu harcamaları meydana getiren önemli faktörleri değerlendirmez. Bunun sebebi bazı zamanlarda tanımın değişikliğe uğramasındandır (World Bank, 2007, s.245). Örneğin değişik ülkelerdeki silahlı kuvvetler değişik kuruluşları aksettirebilir ve görevleri farklı şekilde açıklanabilir. Fransız Jandarması örneğindeki gibi ülkelerin bazılarında polis ve askeri güçler arasındaki vazife farklılaşması kesin olmamaktadır (Uyçubek Kızı, 2008, s.16). Öteki hallerde savunma harcamaları bütçe dışı kaynaklar yoluyla desteklenebilir. Pek çok ülke savunma harcamaları verilerinden silah alımına gerçekleştirdiği harcamaları çıkartır (World Bank, 2007, s.245).

1.1.4. Savunma Sanayisi

Savunma sanayisi, savaş araç ve vasıtalarının bütünüünün imalatını amaç edinen, ülke sınırları dâhilindeki tüm sanayi kuruluşlarının birbirleri ile bağlantılı bir şekilde faaliyet göstermesinin önemli olduğu ve bu bağlantıların yetenek ve imkânlarını kullanan sanayi organizasyonudur (MKE, 1978, s.14).

Genel sanayiden soyutlanamayan savunma sanayisi, ülke savunması bakımından gereksinim duyulan her türlü mühimmat, silah, teçhizat ve aracın imal edilmesi ve bakımını üstlenmekle beraber imalat sanayisinin genellikle bütün bölümlerinde bulunan bir sanayi dalı olarak adlandırılmaktadır (Alınak, 2001, s.57).

Ülger'e gere savunma sanayisi; bir ülkenin savunma sistemleri için gereksinim duyduğu her nevi savunma araç ve gereçlerinin imalatı ile verilecek hizmetlerin tasarlanması ve tüm sanayiye yönelik iş kollarını bünyesine alan bir yapılandırma (Ülger, 1997, s.1).

Savunma sanayisi, çeşitli imalat sanayi sektörlerini bünyesinde bulunduran bütünleşmiş ve karmaşık bir sektör konumunda bulunup; ana kısımları aşağıda belirtilen şekilde sıralanmaktadır (Harp Akademileri Komutanlığı, 1998, s.36-37).

- Tanklar, zırhlı araçlar ve aksamı,
- Havacılık ve uzay sanayisi,
- Askeri elektronik ve elektromekanik sanayisi,
- Gemi inşa sanayii,
- Mühimmat, patlayıcı maddeler ve kimya sanayi,
- Motorlu araç sanayisi,
- Optik ve elektrooptik sanayisi,
- Roket ve füze sistemleri,
- Hafif ve ağır silah sanayi.

1.1.4.1. Türkiye'de Savunma Sanayisi

Savunma sanayisi Türkiye'de cumhuriyetin kuruluş döneminde çok önemli bir konuma sahipti. Fakat savunma sanayisine ilerleyen dönemlerde aynı hassasiyetin gösterilmediği gözlenmektedir. Savunma sanayisinin arka plana itilmesi çeşitli olumsuzlukların meydana gelmesine sebep olmuş bu ise devletin bu alana olan tutumlarını değiştirmiştir. Türkiye savunma sanayisinin geçmişi: 1923–1950, 1950–1974, 1974–1998 ve 1998 sonrası olarak dört döneme ayırmak mümkündür (Ziylan, 2001, s.1).

İktisadi Devletçilik algısının da tesiriyle, ulusal sanayi siyasetinin takip edildiği 1923–1950 yılları arasında bütünüyle özgür ve kendini çevirebilen bir savunma sanayisi oluşturulmaya gayret gösterilmiştir. Bahsedilen dönemde MKEK kuruluşu gerçekleştirilmiş, ulusal havacılık ve uzay sanayisinin oluşturulması adına Ankara'da uçak ve motor fabrikası kurulmuştur. Uçakların test edilebilmesi için dünya çapında örneğine az rastlanan rüzgar tüneli oluşturulmuştur. İnşasına 1947 yılında başlanmış, 1950 yılında tamamlanmış ve inşası için ayrılan ödenek dönemin bütçesinin üçte birine yakın bir tutardır. Bahsedilen bu dönem bütünüyle çağdaş teknoloji ve ürün imal etme dönemi olarak adlandırılabilir (Ziylan, 2001, s.1-2). Dönemin şartları itibarıyla savunma sanayisinin bütün meselelerin önünde yer aldığı gözlenmektedir. Bu dönem içerisinde bilhassa havacılık sektöründe büyük yatırımlar yapılmıştır. 1925 yılında kuruluşu gerçekleştirilen Kayseri Tayyare Fabrikası (TOMTAŞ) ve

Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi bu yatırımların en önemlilerindendir. TOMTAŞ, uçak montajı, bakım-onarım ve lisans sözleşmeleri ile milli uçak imal etmek için kurulmuş ve faaliyet gösterdiği ilk on yılında farklı tip ve modellerden oluşan toplamda 134 adet uçak imal etmiştir (Yavuz, 2009, s.42–43).

İkinci dönem; 1950 yılında başlamış 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar devam eden, devletin savunma sanayisine verdiği desteği azalttığı dönemdir. İlk dönemde devlet bütçesinin üçte birine yakın bir tutara mal edilip yapılan rüzgâr tüneli hiç kullanılmamış ve milli imalattan vazgeçilerek savunma sistemlerine olan ihtiyacın giderilmesinde satın alma yolu seçilmiştir (Ziylan, 2001, s.1-2). Bahsedilen bu dönem Türk savunma sanayisinin önemli derecede gerileme içinde olduğu dönemdir (Türk, 2007, s.36).

Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında ABD'nin devletimize uyguladığı silah ambargosuyla başlayan bu dönemde ilk olarak vakıf işletmeleri ilerleyen zaman içerisinde devletin kurduğu işletmelerle yeni bir tedarik fikrinin ilerletilmeye gayret gösterildiği bir dönemdir. Fakat bahsedilen dönemin ana fikri yabancı sermayeler ve teknolojilerinin katkıları ile yerli sanayi meydana getirmek biçimindedir. İlk dönem içerisinde uygulanan bütünüyle millete ve devlete ait olan yerli vasıflı sanayi anlayışının yerini bu dönem içerisinde Türkiye sınırları içinde ikameti yeterli olan yerli işletmelerin denetiminde bir sanayi anlayışı egemen olmaya başlamıştır. Yabancı sermaye ve teknolojik gelişmeler ile milli sanayi kurulmak arzulanmış ise de yabancı sermaye sahipleriyle kurulan ortaklıklar sonucunda ülkemizde beklenen seviyede yatırımın yapılmadığı, yabancı işletmelerin verdiklerinden çok aldıkları anlaşılmıştır. Bahsedilen bu dönem içerisinde kurulan ASELSAN, satın alınan teknolojileri benimseyerek tasarım kabiliyeti oluşturmayı amaçlayarak bu sektörde yerli ve milli vasfi bulunan teknoloji oluşturmaya gayret göstermiştir (Ziylan, 2001, s.2–4).

Dördüncü dönem ise 1998 senesinde başlayıp günümüze kadar devam eden dönemdir. Bu dönemi başlatan, Savunma sanayi sektöründe ikinci politika ve strateji belgesi olmuştur. Kamu kuruluşları ve sanayi sektörü ile ilişki oluşturularak hazırlanmış olan bu belge 20 Haziran 1998 tarihinde 98/11173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur. TSSPSE'nin hazırladığı sanayi şeklinin özünde teknolojiyi imal etme ve üretilen teknolojinin devlet menfaatleri yararına kullanılması vardır (Ziylan, 2004, s.8).

Türk savunma sanayisi, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz akabinde yurt içi alımların önemli oranda eksilmesinin ardından yurt dışı pazarlara dönmüş fakat bu hususta kamudan gerekli desteği sağlayamamıştır. Küresel mali kriz 2008 yılının ikinci döneminden başlayarak kendisini hissettirmeye başlamış, ülkelerin ekonomilerini daraltmış ve 2009 yılında da yaşanan krizin tesirleri sürmüştür. Bu zaman içerisinde Türkiye savunma sanayisi küçük ve orta boyutlu işletmelerin nakit gereksinim durumu ve kredi temin edilememesi gibi problemlerden etkilenmiştir. Ancak bahsedilen problemler yaşansa bile savunma alanının içinde bulunduğu yeri koruduğu gözlenmektedir (Temiz, 2012, s.8).

10. Kalkınma Planında (2014-2018)

- Çağdaş bir dizaynla savunma sanayi gereksinimlerinin ülke sanayisi ile temin edilmesi,
- Rekabetçi bir savunma sanayi yapısı,
- Elverişli ve yararlı teknolojilerin askeri gaye dışında kullanılması ile milli üretim seviyesinin ve Ar-Ge'ye faaliyetlerine ayrılan pay oranının artırılması,
- Kümelenme ve ağ yapılarının tespit edilmiş savunma sanayi sektörlerinde desteklenmesine vurgu yapılmaktadır (Baran, 2018, s.60).

1.2. Savunma Harcamalarının Sınıflandırılması

Savunma harcamalarının sınıflandırılması konusunda devletten devlete değişiklikler yaşanmaktadır. Bu durum, genel bir savunma harcamaları tanımının olmamasından da anlaşılmaktadır. Ülkeler yaptıkları savunma harcamalarını hedeflerine yönelik çeşitli bütçe kalemleriyle belirtmekte özgürdür. Savunma harcamaları hususunda gerek tanımlama gerekse sınıflandırma çeşitliliğinden doğan veri sağlama problemiyle karşılaşmaktadır. Savunma harcamaları noktasında yapılan araştırmalarda iki ana sorundan birinin savunma harcamalarının tanımlanması ikincisiyse veri bulmanın güçlüğü şeklinde açıklanmıştır (Giray, 2004, s.183-184).

Savunma harcamalarının sınıflandırılmasına dair, NATO tarafından yapılan sınıflandırma genel olarak kabul görmektedir. Savunma gayesiyle yapılan harcamalar NATO tarafından dört bölümlü bir sınıflandırmayla açıklanmaktadır. Bu harcamalar, altyapı

harcamaları, ekipman harcamaları, personel harcamaları ve diğer operasyonel harcamalar olarak sınıflanır (Sezgin, 2003, s.1).

Türkiye’de savunma harcamaları beş sınıf halinde ayrılmaktadır. Bu harcamalar; sivil-asker personel ödemeleri, sefer stokları ve malzeme, silah-teçhizat, işletme ve bakım, yedek kaynaklar ve inşaat yatırımları biçimindedir (Uçar, 2003, s.4).

Brzoska’nın ileri sürdüğü dört olası savunma harcamaları kalemleri şunlardır: askeri kuvvet ve destekçilerine gerçekleştirilen ödemeler, savunma amacıyla gerçekleştirilen diğer harcamalar, önceki askeri kuvvetlere ve etkinliklere yapılan harcamalar, diğer emniyet güçlerine gerçekleştirilen harcamalar, farklı kazanç ve gelecek harcamalar için sorumluluklardan meydana gelmektedir. Bu, bir devletin çeşitli ifadelerden yararlanarak hesaplanan savunma harcamaları seviyesi hesaplamalarında çeşitli neticelere ulaşılacağını ortaya koymaktadır. Savunma harcamaları hususunda gerçekleştirilen çalışmalarda esas sorun değişik ifadelerin olmasıdır. Devletlerin savunma harcamaları seviyesinin belirlenmesinde çeşitli tanımlardan yararlanılması devletlerarası kıyaslamayı güçleştirmektedir. Çünkü çeşitli savunma harcamaları ifadelerinden faydalanılması çeşitli harcama kalemlerinin farklı tanımlamalar içinde bulunmasına sebebiyet vermektedir (Brzoska, 1995, s.46).

Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO), Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)‘inde savunma harcamalarını farklı bir şekilde sınıflandırdığı Tablo.1’de net olarak gözlenmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere jandarma, sınır ve sahil koruma ve polis kuvvetleri askeri operasyon amaçlı kullanıldığında savunma harcamaları dahilinde değerlendirilmiştir. Anlaşılacak şekilde ilk sınıflandırmayı BM yayınlamıştır. Bu sınıflama uluslararası kıyaslamada kolaylık olması için oluşturulmuştur. NATO’nun sınıflandırma kriterleri, kurum içi hedefler göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Devamında Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI) ve ABD Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı (USACDA) vb. uluslararası kurumların paylaşımları göz önüne alınarak geliştirilmiştir (Karakuş, 2006, s.4).

Genellikle ülkeler savunma harcamalarını kendi gayelerine uygun bir şekilde tanımlama yapmakta özgürdürler. Bu husustaki anlaşmazlığın NATO, IMF ve Birleşmiş

Milletler (UN) tarafından yapılan tanımlamalara da yansıdığı Tablo 1’de gözlenmektedir (Brzoska, 1995, s.46-49).

Tablo 1.
Uluslararası Kuruluşlara Göre Savunma Harcamaları Kalemleri

Olası Savunma Harcamaları Kalemleri	NATO	IMF	UN
1. Asker ve görevli (personel) ödemeleri	X	X	X
2. Askeri organizasyonlarla ilgili veya ordu içindeki teknisyen, bürokrat vs. ücretleri	X	X	X
3. Tıbbi hizmetler, vergisel ayrıcalıklar ve sosyal faydalar (Akrabalar dahil)	X	X	X
4. Emeklilik maaşı	X	-	X
5. Askeri okullar, hastaneler vb.	X	X	?
6. Silah harcamaları (ithal silahlar dahil)	X	X	X
7. Altyapı yatırımları, binalar vb.	X	X	X
8. Bakım ve onarım	X	X	X
9. Diğer malların tedariki	X	X	X
10. Askeri araştırma ve geliştirme			
Askeri/Savunma/Stratejik Amaçlarla ilgili			
Diğer Harcamalar	X	X	X
11. Stratejik malların stoklanması	Xa	-	-
12. Silah ve üretim yerleri vb. korumak	Xa	X	-
13. Silah üretim sübvansiyonları/Değişim Sübvansiyonları	X	-	-
14. Diğer ülkelere yapılan askeri yardımlar	X	X	X
15. Uluslararası organizasyonlara katkılar (Askeri anlaşmalar. Birleşmiş Milletler barışın korunması vb.)	X	X	-
16. Sivil savunma			
Eski Askeri Güçler/Faaliyetlere Yapılan Harcamalar	-	X	X
17. Gazilere sağlanan menfaatler vb.	-	-	-
18. Savaş borçları	-	-	-
Diğer Güçlere Yapılan Harcamalar			
19. Orduya bağlı olmayan güçler/Jandarma gücü	Xb	Xb	Xb
20. Sınırlar/Gümrük muhafızları	Xb	Xb	Xb
21. Polis idaresi	Xb	-	-
Diğer Hesaplardaki Harcamalar			
22. Yardım/Felaketten kurtarma	X	-	-
23. Birleşmiş Milletler Barışı Koruma	X	X	-
Gelecek Harcamalar için Yükümlülükler			
24. Kredi temini	X	X	-
a: Eğer savunma organizasyonu tarafından yönetiliyor ve finanse ediliyorsa.			
b: Askeri faaliyetler için eğitilip, donatıldığı ve mevcut olduğu hükmü verildiği zaman.			

Kaynak: (Giray, 2004: 184-185).

1.3. Savunma Harcamalarının Nedeni

Savunma harcamaları teknolojinin ilerlemesi doğrultusunda yükselen bir eğilim sürmektedir. Savunma harcamalarındaki bu yükselişin sebebi, savaşların neticeleridir. Başka bir görüşe göre, silahlanma ve savunma harcamalarındaki yükselişler savaşların meydana gelmesini engelleyici olarak düşünülmektedir (T.C Maliye Bakanlığı, 1993: 11).

İç ve dış tehditler savunma harcamalarının sebepleri içinde sayılabilir. Bu tehdidin incelenmesinde ise tehdidin oluşmasına sebep olan etmenler içinde: jeopolitik konum, hakim bir bölgede bulunmak ya da stratejik kaynaklara sahip olmak, finansal ilişkiler, sosyo-ekonomik ve etnik yapı yer almaktadır. Coğrafi konumu sebebiyle kritik bir konumda bulunmayan devletler için dış tehdit çok fazla değildir. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek: İsviçre-Kuveyt ikilisidir. İsviçre, bulunduğu mevki nedeniyle hiç jeostratejik önemi bulunmayan, stratejik kaynağı olmayan bir devlettir ve bu vasfı sebebiyle güvenlik riski en az olan devletler içindedir. Bu sebeple dünyanın finans merkezi konumuna ulaşabilmiştir. Kuveyt ise, konumu, bölgede bulunan petrol yatakları ve komşuları bakımından bölgesel ve global olarak çok sayıda riski bulunmaktadır. Bu açıklamalar ışığında Kuveyt'in savunma harcamaları İsviçre'ye nazaran çok fazladır (Kennedy, 1991, s.16).

1.4. Savunma Harcamalarının Özellikleri

Savunma hizmetleri iki boyutludur. İlki; ülkeye karşı saldırı yapacak olanların planlarından vazgeçirilmesi, ikincisi ise saldırı sırasında yapılan saldırıya karşı koymaktır. Hem saldırıya karşı konulması hem de caydırıcılık barış sırasında araç, gereç ve malzeme, askeri eğitim için harcamalar yapılmasını gerekli kılar. Savaşın başlamasının ardından savaşın yaygınlığını, yoğunluğunu ve türünü diğer etmenlerle beraber sulh sırasında yapılan savunma yatırımlarının oranı belirler (Gümüşdaş, 2010, s.64). Savunma hizmetinin temel özellikleri aşağıda maddeler halinde ele alınmıştır;

Üretiminin Kamusal Talepçe Düzenlenmesi; Savunma harcamalarının kaynağının büyük bir bölümü tüm devletlerde devlet bütçesinden karşılanır. Açıklanan bu durum savunma hizmetlerinin tam kamusal ürün olması özelliğinden kaynaklanmaktadır. Savunma ürünlerinin imal edileceği seviyeleri siyasi iktidar belirlemektedir (Sezgin, 2000, s.476).

Savunma Harcamalarının Faydasının Bölünememesi ve Fiyatlandırılmaması; Savunma amaçlı yapılan hizmetlerin yararının bölünemez özellikte olduğu kabul görür. Bu durum savunma amaçlı hizmetin yararının diğer ürünlerin tersine tüm toplumu kapsamamasına manasına gelmektedir. Bölünmezlik tüm ülke genelinde olabileceği gibi, belirli bir yöre üstünde de olmaktadır (Kaya, 2006, s.7-8).

Tüketimde Rakip Olunmaması ve Dışlamanın Mümkün Olmaması; Sunulan savunma hizmetlerinin ülke sınırlarında yaşayan herhangi bir bireye sağladığı koruma, diğer bir bireyin korunma ihtiyacını azaltmamaktadır. Koruma hizmeti bölünemez niteliktedir ve herhangi bir kişinin korunma hizmetinden yararlanması sıra dışı veya ek maliyet oluşturmaz. Bununla beraber savunma gibi tam kamusal hizmet ve mallarda bedelini ödesin veya ödemesin, yarar bütün topluma yöneliktir. Hiçbir bireyi dışlamak mümkün değildir (Mendez, 1999, s.383).

Üretimde ve Tüketimde Yasal Zorunluluğa Başvurulması; Pazar faaliyetlerinde tarafların güçleri kanuni bakımdan eşit ve serbesttir. Ne hizmet talebinde bulunan nede hizmeti sunan öteki üzerinde kanunlar bakımından üstün bir güce ve zorlama hakkına sahip değildir. Hizmeti alan ve veren taraflar üçüncü şahıslara karşıda zora başvurmazlar. Kamuya alımı yapılacak ürünlerin istemi siyasi kanal tarafından belirlendiğinden piyasa fiyatlama sistemi kullanılmadığı için, yani yararları bireylere bölünüp pazarlanmadığından kamusal finansman yoluna gidilmektedir. Belirtilen yöntem üretimde kanuni zorunluluk olarak açıklanır. Bu yöntem üretimde yasal zorunluluk olarak ifade edilir. Bazı hallerde kamusal ürün ve hizmetlerin satın alınmasında güç yetkisi devlete aittir. Durum savunma hizmeti olarak ele alınırsa, ülke savunmasının en verimli şekilde yapılabilmesi için yeterli gelecek ödenek kamusal finansman yöntemiyle elde edilir. Hiçbir fert devletin sunduğu savunma hizmetlerinden faydalanmak istemediğini beyan edip vergi vermekten muaf olamaz (Gümüldaş, 2010, s.67).

1.5. Savunma Harcamaları Finansman Kaynakları

Finansman, “gereksinimi hissedilen fonların temin edilmesidir” (Aydın vd., 2008: 3). Firmaların nakit akışlarının denetimi ile gözlemlenmesi, fonların kullanılacağı yerlerin

belirlenmesi, kredi temin edilecek kuruluşlarla ilişkiler, finans servisinin vazifeleri içindedir (Can ve Güney, 2011, s.380).

Silah projeleri, özel sektörün karşılayamayacağı kadar büyük yatırımları gerektirmektedir. Peck ve Scherer'in 12 silah projesi için araştırma yaptıkları eserlerinde, bahsedilen projelerde en az maliyetli olan 60 milyon dolar olduğu, orta boyuttaki projenin maliyetinin 400 milyon dolar olduğu, kapsamlı projelerin ise bir milyar dolardan daha fazla maliyet gerektirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda maliyeti birkaç milyar doları bulan projelerin özel sanayi tarafından üstlenilebilmesi devlet desteği ile mümkündür. Bu durumun tek firma tarafından finanse edilmesi riskli bir durumdur. Bu durumda devlet, müşteri ve yatırımcı vasfını bir arada üstlenmektedir (Akgül, 1986, s.37).

Savunma yapılan harcamaların tam kamusal mal olma vasfının bulunması sebebiyle bu harcamaların faal konuma getirilmesinde yararlanılabilecek finansman genellikle devlet bütçesidir. Devletin savunma araç ve gereçlerinin imalat oranına iktidar karar vermektedir. Nitekim savunma harcamalarının bölünmez olmasından ötürü serbest piyasa ekonomisinde yapılacak düzenlemeyle, savunma sanayisinin imalat oranı ve finansının tespit edilmesiyle beraber farklı finansman metotlarından bahsedilmesi olasıdır (Başar ve Künü, 2012, s.2).

1.6. Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler

1.6.1. Ekonomik ve Mali Faktörler

Devletlerin savunmaya ayıracakları kaynakların tespit edilmesinde devletlerin Gayri Safi Milli Hasılları ve ekonomik gelişmişlik seviyelerinin tesiri bulunmaktadır.

1.6.1.1. Ülkenin Gayri Safi Milli Hasılası

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH); devletlerin yıl boyunca üretimini yaptıkları nihai ürün ve hizmetin toplamları olarak açıklanabilir. Savunma için ayrılacak kaynakların genellikle GSMH ile sınırlanması, GSMH'nin savunma için yapılan harcamalarda belirleyici etmenlerden olmasına yol açmaktadır. Devletlerin toplam üretimlerinde yaşanan artış veya azalışa bağlı olarak savunma için yapılan harcamalarda da artış veya azalış izlenebilmektedir.

Savunma sistemlerine ayrılacak olan payın genellikle GSMH ile sınırlı olması sebebiyle savunma harcamaları ve devletlerin savunma için bıraktığı kaynakların kıyaslanmasında GSMH sıklıkla kullanılmaktadır. Geliri yüksek olan devletlerin GSMH'leri düşük ve orta gelire sahip devletlerin GSMH'lerinden fazladır. Bu nedenle gelir oranı fazla olan devletlerin düşük ve orta gelir oranına sahip devletlere göre savunma harcamalarının daha çok olduğu söylenilebilir. Düşük gelir oranına sahip devletler savunmaya yeteri kadar ödenek ayırabilmek için diğer harcamalarından kısıntı yapmaya gitmek durumundadırlar. Geliri fazla olan ülkeler savunma giderlerini karşılamak için herhangi bir kısıntı yapması olasılığı daha düşüktür (Akçair, 2011, s.78).

Savunma için yapılan harcamaların ne kadar büyük çapta olduğunu belirleyebilmek için en çok tercih edilen ölçüt savunma yükü olarak tanımlanan, devletin savunma için yaptığı harcamanın, toplam GSMH'ye oranıdır. Ülkemizde savunma için yapılan harcamaların önemli olmasındaki sebeplerden birisi de jeopolitik konumundan dolayıdır. Soğuk savaş döneminin bitmesiyle beraber genellikle NATO devletlerinde savunma harcama oranlarında eksilmeler yaşanırken, Ülkemizde bu durum yaşanmamıştır. Bu dönem içerisinde örneğin İtalya'da GSMH içinde savunma harcamalarının payı % 2'den % 1,9 seviyelerine, İngiltere'de ise % 2,6'dan % 2,4 oranlarına gerilemiştir. Ülkemizde ise bu durum % 4,4 ve % 5 olarak tespit edilmiştir (Giray, 2003, s.192).

Tablo 2'de belirtilen 2009-2017 senelerindeki savunma yükü değerlendirildiğinde 2009-2015 senelerinde %2,5'ten %1,8'e doğru devamlı bir azalış görülür. 2016 senesinden sonra oran yeniden %2,1'e çıkmış ve 2017 senesinde de %2,2 seviyesini görmüştür. GSYH'deki yükseliş ile savunma harcamalarının yükseliş yaşadığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle savunma harcamalarının ekonomiye olumlu bir tesiri olduğu ileri sürülebilir (Baran, 2018, s.65).

Tablo 2.
2009-2017 Yılları Arasında Savunma Harcamalarının GSYH İçindeki Payı

	YILLAR								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GSYH (Milyon L.)	999.19 2	1.160.01 4	1.394.47 7	1.569.67 2	1.809.71 3	2.044.46 6	2.338.64 7	2.608.52 6	3.104.90 7
GSYH Payı	%2,5	%2,3	%2,1	%2,1	%2,0	%1,9	%1,8	%2,1	%2,2

Kaynak:SIPRI MilitaryExpenditure Database 2009-2017

Savunma için yapılan harcamaların ekonomik büyümeyi pozitif veya negatif yönde etkilemesine dair kurumsal sınırlılıklar bulunmaktadır. Klasik iktisat akımı savunucularından olan David Ricardo ve Adam Smith savunma için yapılan harcamaları milletin bağımsızlığının bir gerekliliği olarak ele almışlar fakat bu harcamaları ekonomik olarak ilerlemeyi, yatırım oranlarını ve sermayeyi azaltan bir kavram şeklinde gözlemlemişlerdir (Soyyigit Kaya, 2013, s.20).

Keynesyen yaklaşım kuramı kamu harcamalarında gözlemlenen yükselmenin çarpan mekanizması oluşturarak milli gelirden daha yüksek bir artış yarattığını ve ekonomik büyümeyi pozitif yönde etki yarattığını savunur (Tulumce ve Yayla, 2017, s.167). Dolayısıyla savunma için yapılan harcamalar çarpan etkisiyle işsizlik oranını azaltacak, büyümeyi ve yatırımı yükseltebilecektir. Bu bağlamda savunma harcamaları, altyapı sistemlerinin oluşturulması, Ar-Ge ile çağdaşlaşan metotlar gibi etmenleri barındırmaktadır. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda oluşan teknik yenilikler geri dönüşüm yaparak ulusun tamamına faydası bulunacaktır (Taş, vd., 2013, s.663).

Neo-Klasik yaklaşım kuramında ise askeri harcamaların büyüme üzerindeki etkisi, olumsuz dış etkenleri ön plana çıkararak talep yanlı etmenlerle açıklamaktadır. Negatif dışsallık olarak savunma için yapılan harcamaların, kıt kaynakları direkt olarak yatırım yapmadan alıkoyduğunu ön plana çıkarmışlardır. Böylelikle, kalkınma için kullanılacak kaynaklar savunma için kullanılarak önemli oranda fırsat maliyetine neden olmaktadır (Baran, 2018, s.62).

1.6.1.2. Ülkenin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

Akademik araştırmalar neticesinde gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerde savunma harcamalarının oranının ve bu harcamalara etkisi olan etmenlerin yapısal anlamda değişiklikler sergilediğini meydana çıkarmıştır. Savunma sanayisi gelişmiş olan devletlerde savunma harcamaları oranının, ekonomik etmenlerle alakalı olmadığı belirlenmiştir. Fakat gelişmekte olan devletlerde, savunma harcamaları gelir düzeyiyle doğru orantılıdır. Bu devletlerin çoğunun savunma sanayisi bulunmamaktadır ve bu sebepten ötürü savunma gereksinimlerinden dolayı silah imal eden devletlere bağımlı duruma gelmişlerdir (Erbaykal, 2007, s.5).

Gelişmekte olan devletlerde savunma harcamaları stratejik etmenlerle oluşturulmakta ve güvenlik gereksinimi ile tehdit edilme hissi, askeri bütçenin tespit edilmesinde çok önemli rol üstlenmektedir (Alp, 2006: 31).

Gelişmiş ülkeler sağladıkları zenginliği koruyabilmek, savunma sanayisinden yararlanarak oluşturdukları yeni teknolojileri güncel tutmak maksadıyla genellikle yüksek oranda savunma için harcama yapan devletlerdir. Şekil 1’de bazı gelişmiş ülkelerin savunma harcamalarının oranları görülmektedir. 2017 yılında gelişmiş devletlerin ortalama savunma harcaması oranı yaklaşık olarak % 6,7’dir. Gelişmiş ülkelerdeki savunma harcaması ortalamalarının artan bir seyirde olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 1. Askeri Harcamaları Yüksek Olan Devletler

Kaynak: SIPRI, 2018.

1.6.2. Siyasi ve Sosyal Faktörler

Savunma harcamalarını tespit eden siyasi ve sosyal etmenler; tehdit ve jeopolitik durum, silahlanma yarışı ve komşu ülkelerin savunma harcamaları, ülkenin siyasal rejimi ve terör problemi alt başlıkları halinde ele alınmaktadır.

1.6.2.1. Tehdit ve Jeopolitik Durum

Jeopolitik olgusu; devletleri, devletlerin izlediği politikalarını ve coğrafi durumlarını belirten ilişkilerini anlatmaktadır. Özetle jeopolitik, bir ülkenin izlediği politika üzerine bulunduğu coğrafyanın etkileri olarak açıklanabilir (Uçar, 2003, s.29-30).

Jeopolitik konum ülkeleri bitmek bilmeyen bir savunma uğraşı içine sokabilirken, savunma hususunda daha az yatırım gerçekleştirilmesini de olanak tanıyabilmektedir. Günümüzde yaşanan Ortadoğu mücadeleleri de jeopolitik sebeplerden ötürü meydana gelmektedir. Suriye örneği bu durumun açık ve yakın bir örneğini oluşturmaktadır. Tehdit algılamasının çok fazla olduğu konumlarda savunma harcamaları ve yatırımlarına karşı gösterilen önem de aynı oranda gelişmektedir. Jeopolitik önemliliği olan mevkilerde tespit edilen savunma bütçeleri de aynı doğrultuda ve ülke ekonomisi ile paralel bir boyutta artış sergilemektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra devletlerin önemli problemleri ile beraber

güvenlik anlayışlarında da değişimler görülmektedir. Güce sahip olmanın temel yolu olarak algılanan enerji kaynaklarının kontrolü çağımızda uluslararası ilişkilerin ana fikrini oluşturur (İşcan, 2004, s.48-50).

Orta Doğu ve Anadolu'nun tarih süresince birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olması, savaş ve barış karmaşasında siyasal çekişmelere maruz kalması gerçeğinde, sahibi buldukları yer altı ve üstü kaynakların zenginliğinin tetikleyici rolü inkâr edilmez bir gerçektir. Anadolu ve Orta Doğu'nun bereketli konumu, bir yönden etkin bir toplumsal yapının zeminini oluştururken, diğer yönden uluslararası güç odaklarının iştahını kabartan bir konuma sahiptir. Orta Doğu'nun direkt enerji kaynaklarına sahip olması, Anadolu ise sentez ülkesi olmasından ötürü dikkatleri çekmektedir. İki durumda da özgündür ve dikkatli idari hassasiyet içinde iç dinamikleri yönetebilmeyi hem de yönelen riskleri en aza indirmeyi zorunlu hale getirmektedir. Orta Doğu'da tam bir istikrarın sağlanamaması, bilhassa sahibi olduğu verimli kaynakların varlıkları ile alakalıdır. Bu durumda simgesi petroldür. Yönetimin şekli ve işlemeden doğan problemler, halkla yönetim arasında çıkan uyuşmazlıklar, kırılmalı yönetim yapıları, istikrarı bozan dış güçlerden gelen ataklar, iç kaynakların tam manasıyla denetlenmemesi, Orta Doğu için simgesel olarak petroldür. Coğrafi şartların stratejik ve politik önemi sebebiyle Orta Doğu'da istikrarın sağlanması, ülke vatandaşların hak, hukuk, adalet ve insan haklarını önemseyen demokratik yönetime ulaşması epeyce zor görülmektedir. 2011 yılında başlayan Suriye krizi, yalnızca yönetim ile yönetime karşı halk topluluklarının bir savaşı değil, tersine Suriye'nin stratejik konumundan dolayı planlar yapan küresel güçlerin güç hesabıyla alakalıdır. Mısır, Filistin, Irak gibi Orta Doğu ülkelerinin süreklilik sağlayan problemleri de aynı sebebe dayanır. Soğuk Savaş'ın durgun şartlarının meydana kalkması itibarıyla Orta Asya, Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar 'da oluşan yeni jeopolitik boşluklarda, yeni politik oyuncular ve onların yeni rolleri belirginleşmiştir (Kaya, s.4). Türkiye'de jeopolitik konumu dolayısıyla yaşanan bu karmaşalardan etkilenmektedir.

1.6.2.2. Silahlanma Yarışı ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamaları

Ülkeler adına savaşlarda, ordularını sürekli olarak silah altında tutmak yeni bir durum değildir. Fakat yaşadığımız asrın başlarından itibaren savaş silahlarında yaşanan hızlı ilerlemeler ve mükemmelleşmesi devamlı bir şekilde asker sayısına düşen silahlanma

giderlerini yükseltmiştir. Çağımızda kara, deniz ve hava ordularının araç ve gereçleri büyük ve pahalıdır. Bu orduların kullanımına sunulan silah ve teçhizatlar her geçen yenilenmekte ve onarım, bakım masrafları savunma için ayrılan paylarda artış yaşanmasına neden olmaktadır (Türk, 2002, s.46).

Çoğu durumlarda, bir devletin savunma için yapılan harcamalarındaki artış, öteki devletlerin buna karşılık yaptığı harcamalara da bağlıdır. Devletin askeri birimlerindeki güncelleme, silahlanma yarışı önderliğinde, öteki devletlerin askeri yapılanmasına sebebiyet verebilir. Soğuk savaş dönemlerinde ABD ile Sovyetler Birliği arasında yaşanmış olan silahlanma yarışı bu duruma örnek oluşturur. Tarih içerisinde diğer ülkelerde küçük silahlanma yarışları içerisinde bulunmuşlardır. Örnek olarak Irak ve İran Ortadoğu'ya hakim olmak amacıyla bir silahlanma yarışına girmişlerdir. Askeri savaşların potansiyel zaferi, yalnızca o ülkelerin nasıl ağır silahlarla donatıldığına bağlıdır, düşmanlara karşı nasıl silahlandırıldığına bağlıdır (Holcombe, 1996, s.455).

Son zamanlarda Suudi Arabistan ve BAE'nin, savunma için yaptığı alımlarda teknoloji transferi ve milli işletmelerle ortak üretim gibi sistemlere yönelmesi, bu kalıplar üstünden pazarlık yapmaya açık olan Ukrayna, Çin, Güney Afrika, Güney Kore, Türkiye gibi alternatif devletlerin de bölge savunma piyasasında daha fazla pay almalarına imkân tanıdı. Avrupa ülkelerine veya ABD'ye kıyasla politik şart ve kısıtlamaları bulunmayan bu ülkeler, DEAŞ'le mücadele ve Yemen harekâtından kaynaklanan acil gereksinimlerin karşılanması adına önemli kaynaklar şekline gelmişlerdir. Dolayısıyla, her ne kadar ABD, İngiltere ve Fransa'nın bölgede savunma piyasasındaki egemenliği sürüyor olsa da, bahsi geçen devletlerin bu bölgeye yaptığı satış oranlarının yükselmesi mümkündür. Belirtilen devletler, ABD ve Avrupa üretimi platformlarla maliyet ve performans bazında rekabet yaratabilecek ürünler imal etmeyi sürdürdükçe, diplomatik ilişkilerinin ilerleyişi oranında büyük kapsamlı sözleşmeler yapmayı sürdürecektir. Ülke geliri büyük oranda doğalgaz ve petrole dayanan ülkelerin savunma harcamaları, bölgede bulunan risk faktörlerinden dolayı, son dönemlerde önemli ölçüde yükselmektedir. Fakat petrol fiyatlarında düşüş oranında gelirin azalması sonucu, savunma harcamalarının ülke bütçesine olan yükü artmış durumdadır. İlk satın alma işlemi bir tarafa, lojistik, altyapı, modernizasyon ve eğitim gibi giderlerin oluşturacağı ek maliyet oranları, uzun dönemde bu ülkeler için ekonomik ve askeri birçok problemin

kaynağını oluşturabilir. Savunma için gereksinimlerin oluşturulması ve tedarik yönetimi, disiplinler arası özellikle önemli hususlardır. Savunma için yapılan alımlarda stratejik ve diplomatik etmenlerin rolü yadsınamaz, fakat sadece stratejik ittifaklar oluşturmak veya var olanları muhafaza edebilmek adına yapılan alımların uzun vadede ağır maliyetlere gelmesi olası gözükmemektedir (Mevlütöğlü, 2017).

1.6.2.3. Ülkenin Siyasal Rejimi

Devletin siyasal rejimi savunma harcamalarının tespiti üzerinde rol oynayan önemli bir etmendir. Askeri rejimler savunma harcamalarını sivil iktidarlara göre daha çok destekleyici bir şekilde davranmaktadır. Sivil olarak yönetilen bir devlette bile, askeri irade sivil güç ile ne kadar çok alakalı olursa, savunmaya yapılan harcamaların merkezi bütçe ve ulusal imalat dâhilindeki pay oranındaki artışlar o kadar büyük olabilmektedir. Bu görüş, Türkiye’de bu hususta askeri ve sivil rejimlerin izledikleri politikalar arasında çok bir fark olmadığını açıklayan Özmucur tarafından da desteklenmektedir (Giray, 2004, s.188).

Devletin siyasal rejim ve inançları bölgesel ve küresel silahlanma oranında da önemli bir etmendir. Soğuk Savaş dönemlerinde epeyce fazla olan savunma harcamalarının, Sovyetler Birliğinin dağılmasının akabinde, dünya savunma harcamalarında etkiler yaratacak boyutta düşmesi bu duruma net bir örnek oluşturmaktadır (Karakuş, 2006, s.2).

1.6.2.4. Askeri İttifaklara Katılım

Önceki dönemlerden bu tarafa devletler, birden çok düşmanın ülkeye saldırı gerçekleştirme ihtimalini azaltmak adına karşılıklı olarak saldırmazlık, hatta ortak savunma ittifakları yapmakta, savunma anlaşmalarına dâhil olmaktadır. Savunma anlaşmaları devletlere caydırıcılık, savunma ve muhtemel bir saldırı durumlarında beraber hareket etme gibi yararlar oluşturmaktadır. Ayrıca bu anlaşmalar paydaş tehditlerin caydırılmasında ortaya çıkan maliyetlerin paylaşımı çözümdür. Her bir üye devlet daha çok sahibi bulunduğu kaynakları kullanarak karşılıklı maliyetlerden tasarruf elde eder. Örnek verecek olursak, teknolojik bakımdan gelişmiş ve sermaye oranı geniş olan ittifak üyesi devlet çağdaş teknoloji ürünü silahları imal edip sunarken, işsizlik oranı yüksek olan ittifak üyesi öteki devlet ittifakın insan gücü gereksinimini karşılayabilir (MSB, 2013, s.12).

Fakat ittifaklara katılımın sağladığı küresel veya bölgesel savunma hizmetinin imalat maliyet oranlarına silah gücü, istihbarat, lojistik, strateji veya cephelerde savaşıcak insan gücü olarak katılma maliyetlerinin bütün ülkeler için aynı oranda olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda, herhangi bir kota yokluğu veya kısıtlamada devletler menfaatleri adına maliyeti daha az olan katılım girdileri ile katkı sağlamayı tercih edeceklerdir. Yine devletler aynı birim savunma hizmetinin imalat maliyetleri bakımından değişebileceği gibi aynı birim savunma hizmetlerinden sağlayacakları yararlar bakımından da değişebilirler (Demir, 2006, s.9).

1.7. Savunma Harcamalarında Etkinlik

Savunma harcamaları devletlerin varlıklarını sürdürebilmesi için zorunlu harcamalardır ve vazgeçilmesi olanaksızdır. Çünkü savunma harcamalarının ortaya çıkması stratejik ve politik sebeplere dayanır (Nadaroğlu, 1998, s.164). Fakat savunma için ayrılan payların çok büyük ve direkt olarak üretken olmayışı, ekonomik metotlar uygulanarak bu hizmet için sunulan kaynaklardan tasarruf elde edilmesi yada daha çok verim elde edilmesini gerektirir (Bulutoğlu, 2004, s.238).

Savunma bütçesi tespit edilirken ekonomiklik kurallarına uygun şekilde belirlenmelidir. Burada temel tercih ulusal güvenlik adına diğer uygulamalardan ne kadar fedakârlıkta bulunulacağı ile alakalıdır. Savunma programları da birbirleri ile bağlantılı bir şekilde araştırılmalı ve verimlilik yönünden değerlendirilmelidir. Bu bakımdan karar almada analitik olarak kolaylık sağladığı için savunma iradesi aşağıda belirtilen üç etmene bağlı bir biçimde değerlendirilebilir (Türk, 2007, s. 10).

- (i) Ülkenin bugün ve gelecek için kullanacağı kaynağın bütününe miktarı,
- (ii) Bu kaynakların içinden ulusal güvenliğe ayrılanların miktarı,
- (iii) Savunma amaçlı sunulan kaynakların kullanılmasındaki verimliliğin oranı.

1.8. Savunma Harcamalarının Düzeyi

1.8.1. Güvenlik İhtiyacının Tespiti

Savunma için ne kadar kaynak ayrılması gerektiği önemli bir konudur. Bu noktada ülkenin bulunduğu risk düzeyi ve güvenlik ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Devletin emniyet işlevinin o devletin kaldırabileceği tehlike düzeyiyle alakalı olduğundan tehlike unsuru iyi saptanmalıdır.. Emniyet gereksiniminin saptanmasında etkili olan unsurlar için farklı tutumlar vardır. Bazı yazarlara göre bu unsurlardan bir kısmı kısa sürede farklılaştırılması basit ya da olası olmayan, veri olarak ele alınabilecek özellikteki faktörlerdir. Bu unsurların ileri gelenler; devletin iktisadi durum ve yöntemi, devletin stratejik hali, devletin dış etkileşimleri ve politikalarıdır. Diğer yönden dışa karşı tutum ve içe karşı tutumlar, kaynak kısıtlaması ve teknolojik seviye savunma bütçesini ciddi düzeyde etkileyen faktörlerdir (Altun, 1998, s.31). Bu faktörler aşağıda başlıklar halinde açıklanmaktadır.

1.8.1.1. Dış Politika Yaklaşımı

Bu yaklaşımda ilk olarak milletin dünya görüşü ve dışa karşı tutumu saptanır. Daha sonrasında dışa karşı tutumun yapılması için gerekli yöntem ve bu yöntemeye uygun askeri kuvvet düzenlenir. Bu askeri kuvvetin beraberinde getirdiği masraf, savunma bütçesini ve gereksinimini saptar (Altun, 2017, s.274).

Küresel birliklere katılım hali, dışa karşı tutum üzerinde tesirli olan faktörlerdendir. Ayrıca, küresel sahada var olan sorun alanları da, dışa karşı tutum kapsamında ele alınır.

1.8.1.2. İç Politika Yaklaşımı

Bu tutumda da aynı şekilde yerel büyüme amaçları ve bu amaçlara tahsis edilmesi imkânı olan kaynaklar ortaya konur. Bu kaynak bölüşümü esnasında savunma bütçesinin en yüksek sınırı belirlenince, bu sınırdaki yapılması olanaklı askeri kuvvet seçenekleri saptanır ve daha sonrasında bu seçeneklerden yerel savunma amaçlarına uygun olan tercih edilir (Baran, 2004, s. 23-24).

Dış ve iç tutumları birbiriyle yarışan iki tutum olarak değil tam tersi birbiriyle bütünleşen iki tutum olarak değerlendirmek gerekir. Devletler dünyadaki ilerlemeleri ve bu

ilerlemelerin kendi emniyetleri üzerinde nasıl bir etki bırakacağını değerlendirmeden savunma bütçelerini oluşturamazlar. Aynı şekilde yerel iktisadi gücü göz önüne almadan da dışa karşı bir tutum benimseyemezler (Akçair, 2011, s.70).

1.8.1.3. Kaynak Sınırlaması

Dış tutum ve iç tutumların haricinde diğer bir unsur da kaynak kısıtlamasıdır. Bilhassa savaş hali var olduğunda elde bulunan kaynakların seviyesi ve verimliliği ciddi derecede önemlidir. Uzun vadede devlet kaynaklarının savunmaya tahsis edilen seviyesine göre düzenlenen savunma strateji ve yöntemleri savaş halinde, savaşın strateji ve yöntemleri doğrultusunda askeriye'nin emrine tahsis edilir. Bu bakımdan kaynak kısıtlaması gerek genel gerekse özel olarak iki çeşit kısıtlama biçiminde meydana gelir (Altun, 2017, s.275).

Özel Kısıtlamalar: Savaşta takip edilecek yöntem ve stratejilerin öngördüğü bazı özellikteki haklardır. Bir püskürtme harekâtı yapılacaksa belirli miktarda gemi ya da havadan izleme olacaksa belirli izleme aletleriyle kuşatılmış, havada uzunca durabilen casus uçaklar gibi bazı silah ve araçlar bu sınıfta bulunur. Çıkartma harekâtı gerekliyse belli sayıda çıkartma gemisi veya havadan gözetleme gerekliyse belli gözetleme cihazları ile donatılmış, havada uzun süre kalabilen casus uçakları gibi belirli araç, gereç ve silahlar bu grupta yer alırlar(Akçair, 2011, s.70).

Genel Kısıtlamalar: Askeriye'nin emrine tahsis edilebilecek belirli bir ödeme hakkıdır. Misal, donanmaya bir aylık harcama neticesinde belli bir miktar paranın verilmesi ve Donanma Komutanlığı'nın da bu parayı kıyafet, mühimmat, kruvazör alımı için kendi isteği doğrultusunda kullanmakta özgür olmasıdır (Özer, 2001, s.29).

1.8.2. Kaynak Tahsisinde Zaman Problemi

Savaşta galip gelinmesinde iktisadi gücün ve savaşa tahsis edilebilen kaynakların seviyesi kadar, malzemelerin olması gerektiği anda olması gereken yere ulaştırılması da çok mühim bir unsurdur. Kaynak ayrımı doğru biçimde ve zamanda gerçekleştirilerek icra değişiklikleri minimum seviyeye çekilmelidir. Vatan savunması adına gerçekleştirilen harcamalar Silahlı güçleri diğer devlet ordularının yöntem ve geliştirme seviyesine erişiremediği ve doğru anda yapamadığında gerçekleştirilen harcamalar niteliksiz olarak ele

alınacaktır (TC. Maliye Bakanlığı, 1993, s.15). Niteliksiz olarak değerlendirilen bu harcamalar, askeriye'nin gereksinimlerini gidermede yeterli olmadığı gibi diğer taraftan bütçede bir boşluk yaratacaktır. Bu sebeple savunma harcamalarına tahsis edilecek kaynakların ayrılmasında zaman çok önemlidir(Akçair, 2011, s.71).

1.8.3. Savunma Bütçelemesi

Savunma bütçelemesi, Savunma Bakanlığı'nın ekipman, çalışan, altyapı ve planları adına finansal kaynakların ayrılma dönemidir. Dönemin bitişinde savunma bütçesi meydana gelir ve bu bütçe, Savunma Bakanlığı'nın kazanç ve harcamalarını kapsar. Bazı devletlerde yabancı askeri güçler ve emniyet güçleri de savunma bütçesinde değerlendirilmektedir.Savunma bütçeleri neticesinde, kamu ödenekleri ilk olarak gereksinimler için ayrılır, ödenekler açıklama yapılabilir bir biçimde kullanılır ve seçmenler, sınır ülkeler ve küresel aktörler devletlerin savunma noktasındaki eğilimlerine dair makul bir şekilde bilgilendirilir (Gümüşdaş, 2010, s.80).

Bütçelendirme prosesinde stratejik durum, finansal kaynakların miktarının uygunluğu ve askeri harekâtlara veya barış harekâtlarınadâhil olma olasılığı gibi faktörler göz önüne alınmalıdır. Fakat bu faktörler süratle farklılaşsa da savunma hacimlerinin meydana gelmesi normal koşullarda uzun zaman alır, çünkü ekipman sağlama ve çalışan oryantasyonu çok zaman ve kaynak isteyen bir prosestir. Ülkelerin savunma harcamalarının seviyesi belirlenirken olması gerekenden az kaynak elde edilmesi ulus güvenliğini riske atabilir. Olması gerekenden fazla kaynak sağlanması ise devlet kaynaklarının boşa harcanmasına neden olur. Gereksinimlerin hepsinin aynı anda giderilemeyeceğine göre neyin hangi seviyede giderileceğinin belirlenmesi önemli bir faktördür. Aşağıda savunma bütçesini belirleyen unsurlar bulunmaktadır. Savunma bütçesinin oluşturulmasındaki temel faktörler stratejik konular ve kaynak sınırlamalarıdır. Fakat bunların dışında da birtakım faktörler bulunmaktadır:(Akçair, 2011, s.72-73).

Zorunlu Savunma Harcama Düzeyi: Bazı devletlerde savunma harcamalarının düzeyleri sınırlanmıştır. Bu düzeyler, mevcut savunma harcamalarının bir yüzdesi şeklinde, gayri safi yurt içi hasılanın bir yüzdesi şeklinde, birleşme koşulları doğrultusunda veya öteki

devletlerin kişi başı veya gayri safi yurt içi hasıla yüzdesi şeklinde gerçekleştirdikleri savunma harcamaları kısıt olarak saptanabilir.

Silah Denetleme Anlaşmaları: Savunma bütçeleri oluşturulurken taraf bulunulan silah denetleme anlaşmaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Ek Gelir Kaynakları: Birçok devlette, askeriye normal emniyet fonksiyonlarının dışında kazanç getiren işler de gerçekleştirmektedir. Misal, askeriye savunma endüstrisinin veya ülke içindeki öteki endüstri sektörlerinin bir bölümüne katılabilir veya bunları tamamen alabilir. Bu, başlı başına bir probleme yol açmasa da sağlanan kazanç tüm askeri bütçenin bir bölümü olarak değerlendirilmeli ve aynı kontrol uygulanmalıdır. Orduların bu gibi katılımlarının mevcudiyeti genellikle gereksinimden çok ve pahalı ürünlerin ülkeye satılması gibi bir problemi ortaya çıkarmaktadır. Böylece maliyetler yükselmektedir (Akçair, 2011, s.72-73).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ GELİŞİMİ

2.1. Savunma Harcamalarının Hacmi

Komşu devletlerle olan ilişkiler, jeopolitik konumu, 1980'li yıllarda yoğunluk kazanarak Güneydoğu'da süren terör olayları ve benzeri etmenlerden ötürü Türkiye açısından savunma harcamaları sürekli önemini korumuştur. Dolaylı olarak savunma harcamalarına önemli oranlarda pay ayrılmaktadır. Soğuk savaşın sona ermesiyle beraber NATO devletlerinin savunma sistemlerine olan harcamalarında azalmalar yaşanırken, Türkiye açısından aynı durum söz konusu değildir (Görkem ve Işık, 2008, s.411).

Tablo 3.
Türkiye'nin Savunma Harcamaları ve Savunma Harcamalarının GSYH'ye Oranı (1980-2016) (Milyon \$)

YILLAR	SAVUNMA HARCAMALARI	SAVUNMA HARCAMALARI/GSYH
1980	6,975	%3,9
1981	7,873	%3,8
1982	5,607	%4,3
1983	8,143	%3,9
1984	7,916	%3,6
1985	5,399	%3,5
1986	9,436	%3,6
1987	9,012	%3,3
1988	7,938	%2,9
1989	9,185	%3,1
1990	11,098	%3,5
1991	11,409	%3,8
1992	12,000	%3,9
1993	13,267	%3,9
1994	12,971	%4,1
1995	13,326	%3,9

Tablo 3.
Devam

1996	14,919	%4,1
1997	15,544	%4,1
1998	16,287	%3,3
1999	17,983	%4,0
2000	17,404	%3,7
2001	15,955	%3,7
2002	16,976	%3,9
2003	15,321	%3,4
2004	13,982	%2,8
2005	13,237	%2,5
2006	14,203	%2,5
2007	13,656	%2,4
2008	13,809	%2,3
2009	14,777	%2,7
2010	14,478	%2,5
2011	14,619	%2,2
2012	14,939	%2,3
2013	15,310	%2,3
2014	15,397	%1,9
2015	15,881	%2,2
2016	14,974	%2,0

Kaynak: SIPRI, (www.sipri.org).

Türkiye'nin savunma sistemlerine yaptığı harcamalarını gösteren Tablo 3'te 2003 yılında % 3,4 nispetinde olan savunma harcamaları 2004'te % 2,8 oranında olmuştur ve 2004 - 2016 yıllarında % 3 nispetinde daha düşüş göstererek gerçekleştirmeyi sürdürmüştür. 2003'te 15 milyar 321 milyon \$ seviyelerinde olan harcamalar 2004 yılında 13 milyar 982 milyon dolar seviyelerinde düşüş göstermiştir. Savunma harcamaları / GSYH oranında yaşanan düşüş seviyesine savunma harcamaları da eşlik etmiştir. 2005'te 13 milyar 237 milyon \$ olan harcamalar 2006'da 14 milyar 203 milyon \$ yükselmiştir. 2005 ve 2006 yılları içerisinde bu harcamaların oranı ise %2,5 şeklinde seyretmiştir. Savunmaya yapılan

harcamalardaki artışın savunma harcamaları / GSYH oranını etkilememiştir (SIPRI, www.sipri.org).

2.2. Türkiye’de Savunma Harcamalarının Kaynakları

Çalışmamızın bu kısmında Türkiye’de savunma harcamalarına ayrılan kaynakları Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi, Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesi, Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesi ile Dış Kaynaklar başlığı altında, Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı başlıkları ile ele alacağız.

2.2.1.Bütçe Ödenekleri

2.2.1.1.Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi

Milli Savunma Bakanlığı, Bakanlar Kurulu tarafından karara bağlanan Savunma Politikası sınırlarında Genelkurmay Başkanlığı’nca belirlenen öncelik, ilke ve temel programlara göre, bütçe hizmetleri, seferberlik, asker alma, araç, gereç, silah ve her nevi ihtiyaç maddelerinin karşılanması, askeri adalet, araştırma geliştirme, inşaat ve savunma sanayi hizmetlerini sürdürmektedir. Milli Savunma Bakanlığı, bütçesi Genel Kurmay Başkanlığı bütçesi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlıklarının bütçelerini de içermektedir (Yentürk, 2009, s.9).

Savunma için ayrılan bütçenin büyük bölümünü Milli Savunma Bakanlığı bütçesi oluşturmaktadır. Takip eden yıla dair bütçe oluşturma çalışmalarına içinde bulunulan yılın ilk döneminde başlanılır. Bu doğrultuda; fiili kadro komiteleri ve fiyat belirlenmesi yapılmakta ve bütçenin hazırlanmada temel olacak kuralları belirten bir takım talimatlar yayınlanır.

Bütçe, Ana Hizmet sınıfları bakımından dört kategoriden oluşur.

- Personel Giderleri
- Diğer Cari Giderler
- Yatırımlar
- Transferler

Milli Savunma Bakanlığı'na 2019 yılı ayrılan bütçe, Personel giderleri 23.395.395.000, Sos. Güv. Dev. Primi giderleri 4.039.157.000, Mal ve Hizmet Alım Giderleri 18.289.780.000, Cari Transfer 562.496.000, Sermaye Giderleri 175.475.000 TL, toplamda da 46.462.303.000 Türk Lirasıdır (Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi Ve Bağlı Cetveller, 2019, s.33).

2.2.1.2. Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesi

Sahil Güvenlik Komutanlığı 1985 yılının ilk gününe kadar Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde vazifesini sürdürmüş daha sonra da TSK'nin çatısı altında, barış durumunda vazife ve hizmet açısından İçişleri Bakanlığı'na bağlı, savaş durumundaysa Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı bir silahlı emniyet gücü şeklinde Türkiye'nin tüm sahillerinde, iç denizlerinde, körfez ve limanlarında, özel iktisadi alan ile yerel ve küresel yasalar gereğince hakimiyet ve kontrol altında olan bütün deniz sahalarında etkinliklerini devam ettirmeye başlamıştır. (https://www.sg.gov.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/tarihce/tarihce.asp).

Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın bütçesi, İçişleri Bakanlığı kapsamında ve bakanlık çerçevesinde ayrı olarak planlanır. Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın mühimmatı ile teçhizatları Deniz Kuvvetleri Komutanlığı kanunlarına uygun şekilde, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'yla beraber oluşturulacak ve İçişleri Bakanlığı tarafından kabul edilecek bir düzen çerçevesinde kendi bütçesinden tahsis edilir (<https://www.sg.gov.tr/2018idarefaaliyetraporu.pdf>).

Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın teçhizat ve mühimmatları kendi olanakları haricinde olan bakım ve onarım hizmetleri ilk olarak MSB'nin bakım ve onarım merkezleri tarafından gerçekleştirilir. Bu hizmet karşılıkları komutanlık bütçesinden ayrılır. Bütçe yasaları ve diğer yasalar MSB ve Jandarma Genel Komutanlığı'na sağlanan gümrük, her çeşit vergi, harç ve depo bedellerine dair serbestlik ve istisna kararları Sahil Güvenlik Komutanlığına da icra edilir (https://www.sg.gov.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/tarihce/tarihce.asp).

Sahil Güvenlik Komutanlığı'na 2019 yılı ayrılan bütçe, Personel giderleri 457.398.000, Sos. Güv. Dev. Primi giderleri 73.915.000, Mal ve Hizmet Alım Giderleri 301.430.000, Cari Transfer 3.501.000, Sermaye Giderleri 33.069.000 TL, toplamda da

869.313.000 Türk Lirasıdır (Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi Ve Bağlı Cetveller, 2019, s.33).

2.2.1.3. Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesi

Türkiye Cumhuriyeti Jandarması güvenlik ve kamu huzurunun muhafaza edilmesine yardımcı olan ve diğer yasa ile kuralların verdiği vazifeleri gerçekleştiren silahlı, askeri bir emniyet gücüdür. Jandarma Genel Komutanlığı, TSK'nin bir bölümü olduğu için silahlı güçlerle alakalı vazifeleri, eğitim açısından Genelkurmay Başkanlığı'na güvenlik görevleriyle alakalı vazifelerin uygulanması açısından İçişleri Bakanlığı bünyesinde bulunmaktadır. Jandarmanın çoğunlukla vazife ve yükümlülük sahası; il ve ilçe belediye hudutları dışında bulunan ve polis teşkilatının olmadığı alanlardır. Jandarma Genel Komutanlığı tamamlama görevleriyle eylemlerine dair tüm gereksinimlerini, MSB tarafından tahsis edilecek silahlarını TSK kurallarına uygun şekilde kendi bütçesinden ayırmaktadır(<http://www.jandarma.gov.tr/>).

Sahil Güvenlik Komutanlığı'na 2019 yılı ayrılan bütçe, Personel giderleri 14.036.189.000, Sos. Güv. Dev. Primi giderleri 1.803.419.000, Mal ve Hizmet Alım Giderleri 3.426.166.000, Cari Transfer 6.308.000, Sermaye Giderleri 332.051.000 TL, toplamda da 19.604.133.000 Türk Lirasıdır (Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi Ve Bağlı Cetveller, 2019, s.33).

2.3. Savunmanın Bütçe Dışındaki Kaynakları

2.3.1.Savunma Sanayi Destekleme Fonu

Savunma Bakanlığı (MSB) bütçesinin, genel bütçe dahilinde korumak durumunda olduğu denge dolayısıyla meydana çıkan sınırlılığı ve yıllara sari projelerin yerine getirilmesi bakımından ortaya çıkan bir takım bürokratik problemler dikkate alınarak; 1985'te bütçeden ayrı olarak, ülkemizde çağdaş ve modern bir savunma sanayisinin oluşması ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu maksadıyla kullanımı düşünülen Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF) kurulmuştur. Bu fon yardımıyla TSK'nin çağdaş savunma araç ve gereçleri, silah gereksinimlerinin ülkemizde sanayileşmeyle giderilmesi tasarlanmıştır (Harp Akademileri Komutanlığı, 1998: 71).

Müsteşarlık 2017 yılında tahsis edilen 62.851.000.-TL'lik başlangıç ödeneğine 13.162.000.-TL'lik ek ödenek tahsis edilerek toplam bütçesi 76.013.000 TL' olmuştur.

2.3.2. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı

Türk Silahlı Kuvvetleri için gereken araç-gereç ve silahları ülkemizde imal etmek veya yurt dışından ithal etmek milletin maddi ve manevi destekleriyle faaliyette bulunan Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıflarının 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının bitiminde birleşmesini sağlayarak daha güçlü bir duruma gelmesine gereksinim duyulmuştur. 3388 sayılı kanunla 17 Haziran 1987 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) kurulmuş ve 26 Eylül 1987 yılında faaliyete geçirilmiştir (TSKGV Kanunu, 2013).

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ulusun maddi ve manevi destekleri ile ulusal savunma sanayisinin gelişmesini, yeni savunma sanayi alanlarının oluşturulmasını ve TSK'nin yeteneklerinin gelişmesini amaçlamıştır. Belirtilen vakfın gelirleri, mal varlıklarından ve faaliyetlerden sağlanan her nevi gelir ve amaçlara uygun mal, bağış, yardım ve vasiyetler, ayni, nakdi, menkul ve gayrimenkul olarak finansal değeri bulunan teberru ve haklardır. Bahsedilen bu gelirler özetle, kar payı, finans, kira, bağış, fuar ve diğer gelirler olarak toplanmaktadır. Vakfın harcamaları ise, yıllık bütçeye göre yapılıp yıl genelinde sağlanan brüt gelir oranının %20'sinin yönetim, ihtiyatlar ve idame harcamaları, mal varlığını çoğaltacak yatırımlara, kalan %80'lik tutarın ise vakıf gayelerine tahsis ve sarf edilmesi zorunludur (TSKGV, 2013).

2.4. Türk Savunma Sanayisi ve Harcamaların Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren savunma sanayinin ilerleyişi farklılaşan bir süreç takip etmiştir. Kurtuluş savaşını Osmanlı Devletinden kalan eski silahlar ve mühimmatı, sade atölyelerde tamiratını yaparak zafere ulaşan yönetim, bütün alanlarda olduğu üzere bu alanda da köklü üretim imkânlarının sağlanması lüzumunu düşünmüştür. Bu doğrultuda 1923 – 1950 yılları arasında askeri gereksinimlerin temin edilmesine dönük sanayi alt yapısı oluşturmaya imkânlar dâhilince yatırımlar yapmaya yönelmiştir. 1921 kurulmasına karar verilen Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğünden başlanarak, Ankara Hafif Silah ve Top Tamir Atölyesi (1924), Yeni Mühimmat Fabrikası (1927), Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik

Fabrikası (1931), Barut, Tüfek, Top Fabrikaları (1936) bu dönemde devlet tarafından yapılan önemli yatırımlardır (Akalin ve Bıyıkoglu, 2009, s.83).

Ülkemizin NATO'ya üye olmasıyla birlikte askeri bağışların oluşturduğu bu durgunluk durumundan istisnai kurtuluşuna örnek olarak 1957 yılında Ankara'da kurulan mühimmat fabrikası verilebilir (Akalin ve Bıyıkoglu, 2009, s.87). 1964'te başlayan süreçte, İngiltere ve ABD'nin NATO eliyle yaptığı yardım ve hibelerin, Türkiye'nin milli yararları için kullanılamamasının oluşturduğu uluslararası gerilim, 1974'te yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı ile doruğa erişmiştir. Bu harekâtın akabinde uygulanan ambargo ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya konulan milli-yerli imalat gayretlerinin ne ölçüde önemli olduğu net bir biçimde anlaşılmıştır. Bu bağlamda, önceden kurulan Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıflarına, Kara Kuvvetlerine Güçlendirme Vakfı'na katılmıştır. Bu vakıfların sergilediği gayret ile Türk milletinin bütünleşmesi sonucunda Havelsan, Aspilsan, Aselsan gibi kurumların kuruluşları için temel atılmıştır (SSM, 2001).

“Türkiye'nin sanayi alt yapısında yaşanan hızlı ilerleme ve gelişmeler, genel sanayi dahilinde yakalanan potansiyelin savunma sanayisi sektöründe değerlendirilmesine ve süreklilik arz eden bir finans kaynağına sahip tek gayeli bir kurumun oluşturulmasını ön plana getirmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda, 3238 Sayılı Kanun ile 1985 senesinde, MSB'ye bağlı, tüzel kişiliği olan “Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı” oluşturulmuş ve SSDF isimli bir finansal kaynak tahsis. 1989 yılında kanun hükmünde kararname ile SAGEB, yine tüzel kişiliği sahip ve MSB'ye bağlı Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) olarak tekrar düzenleme yapılmıştır. SSM'nin kurulmasına temel oluşturan 3238 Sayılı Savunma Sanayisi Hakkında Kanun'un gayesi; çağdaş ve modern bir savunma sanayisinin oluşturulması ve TSK'nin modernizasyonunun sağlanmasıdır” (Beyaz Kitap, 2000, s.47).

2.5. Türk Savunma Sanayisinde Yapılan ve Yapılacak Olan Adımlar

İçsel tehditler göz önünde bulundurularak ulusal kalkınma hedefleri ve bu hedefler için ayrılması mümkün kaynaklar tespit edilir. Bu kaynak dağılımında savunma için ayrılan bütçesinin azami sınırı belli olunca, bu sınır dahilinde yapılması mümkün askeri güç seçenekleri tespit edilir ve daha sonra bu seçeneklerden ulusal savunma hedeflerine en uygun

olanı belirlenir. Ülkemizde bulunan PKK terör örgütü sorunu savunma sanayimizin şekillenmesinde içsel faktör olarak önemli bir rolü bulunmaktadır.

Ülkemizde tehdit olarak algılanan faaliyetler arasında: Yunanistan ile devam eden Ege ve Kıbrıs Problemleri (Kara Suları,Kıta Sahaneliği,Adalar), Batı Trakya Türklerine karşı sergilenen baskılar, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini engelleme faaliyetleri dış tehditlerdir. Suriye'nin PKK terör örgütüne destek girişimleri, Türkiye bakımından bir tehdit unsuru niteliğindedir.

Ülkemiz, jeopolitik ve jeostratejik konumu sebebiyle dünyanın en önemli petrol yataklarını elinde bulduran Orta Doğu, deniz ulaşımında önemli yeri olan Akdeniz, Rusya'nın denetiminde olan Karadeniz ve boğazlar, etnik mücadeleler dışında zengin doğal kaynakları bulunan Kafkasya ve Orta Asya'nın olduğu alanda merkezi bir yerde konumlanmaktadır. Üç kıta arasında köprü görevi gören ülkemiz, diğer taraftan Asya, Avrupa, Kafkas, Akdeniz, Orta Doğu, Akdeniz ve Balkan devletidir (Beyaz Kitap, 2000, s.3).

Türk Savunma Sanayisi, özel sektör ve kamu kurumlarından oluşmaktadır. Kamu tarafından oluşturulan tarafını Türk Silahlı Kuvvetlerini bünyesinde faaliyet gösteren İkmal Bakım Merkezleri, tersaneler ve diğer askeri fabrikalar ile Makine ve Kimya Endüstrisi Genel Müdürlüğü (MKE)'e bünyesine dahil fabrika müdürlükleri meydana getirmektedir. Kamu Paydaşlı kurumlar, SSM'nin ve TSKGV'nin girişimi olan kurumlar, sermaye türleri bakımından ikiye ayrılan özel sektör kurumları ise, milli sermayeli şirketler ve yabancı sermayedarların sermayenin bir bölümünün sahibi olduğu şirketlerden meydana gelmektedir (SSM, 2009, s.2). Türkiye, özel ve kamu savunma sanayisi kurumlarını beraber güçlü bir şekilde ilerletme ve geliştirme gayreti içindedir. Bu nedenle askeri gereksinimlerin temin edilmesi aşamasında, özel sektör de hemen hemen kamu kurumları kadar aktif rol üstlenmektedir (Saraçöz, 2018, s.29).

Kara araçları kapsamında öncelikle tekerlekli ve paletli zırhlı araçlar bulunmak üzere, her çeşit yöntem ve biçimsel aracın ve farklı kulelerin atış denetim ve dengeleme mekanizmaları ülke sınırları içerisinde imal edilmektedir. Deniz araçları kapsamında, deniz güçlerinin tersanelerinde her çeşit deniz ortamının bakım onarım tadilat ve yeniden silahlandırma etkinlikleri devam ettirilmektedir. Son dönemlerde, özel kesimde de askeri gemi yapımında muvaffakiyet gösterildiği ve bilhassa etkileşim, askeri görevleri denetleme,

radar ve hava savunma mekanizmaları gibi sahalarda dizayn ve imal becerisinin çoğaldığı anlaşılmaktadır. Hava araçları kapsamında küresel ortak imal projelerinde bulunmaktadır. İnsansız hava aracı projeleri gerçekleştirilmekte ve çeşitli menzillerdeki topçu roketleri, toplar ve havanlar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ateş kuvvetini tahsis etmektedir. Türk Savunma Sanayisi işletmeleri, tank, top, roket ve hava savunma gibi mühimmat mekanizmaları adına atış denetim mekanizmaları tahsis ederek imal etmektedirler. Teknoloji de devasa bir süratle ilerlemekte olup, helikopter-uçak simülörleri, eğitim simülörleri, savaş idare mekanizmaları, görüntü işleme ve veri tabanı uygulamaları, kompleks iletişim ağı idare düzenleri gittikçe sektörün yoğunlaştığı uygulamalar haline gelmiştir (TOBB Türkiye Savunma Sanayii Sektör Meclisi Raporu, Akt.Saraçöz, 2018, s.30).

2.5.1. Terör Problemi

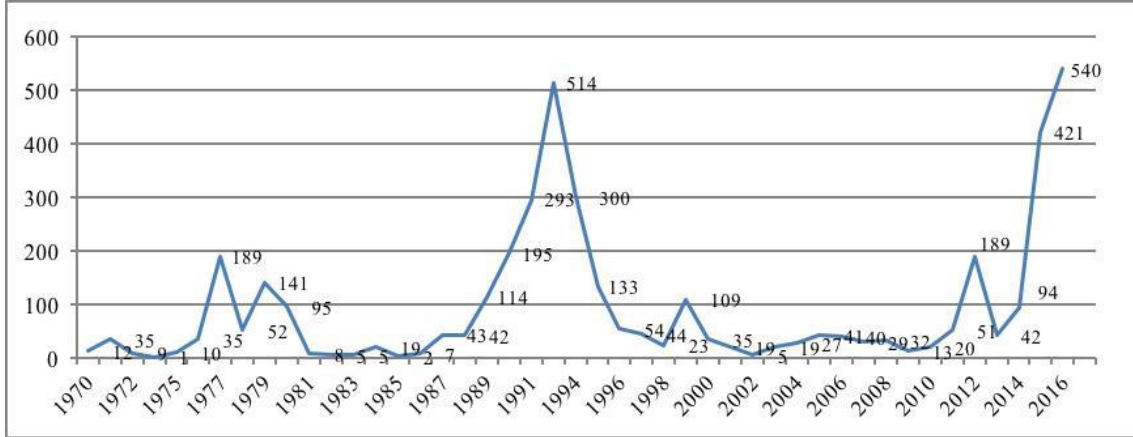
Terör amaçlı saldırılar, askeri işgaller ve diğer tahmin edilemeyen yıkıcı durumlar tahviller ve hisse senetleri üstünde de önemli sonuçlara sahip olabilmektedirler. Bilindiği gibi hisse senetlerinin fiyatları yatırımcıların gelecekle alakalı kaygılarını ve beklentilerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla, hisse senetleri fiyatında yaşanan hareketlilik genel olarak ekonomiyi etkileyebilmektedir (Chen&Siems, 2004, s.349). Bu durumda terör olayları, ülkedeki bilinmezlik seviyesinin yükselmesine ve terörle olan mücadelede savunma için yapılan harcamaları yükseltmesi, kaynaklarda azalış yaratması, finansal piyasaların ve sektörlerin olumsuz bir şekilde etkilenmesine sebep olmaktadır (Abadie&Gardeazabal, 2008, s.2). Bu sebeple terör olaylarının tesirlerinin araştırılması çok önemli bir konudur (Korkmaz vd., 2017, s.12).

Terör olaylarıyla mücadele, savunma harcamalarında son yıllar içerisinde en çok artış yaşanmasına sebep olan etmenlerden biridir. Toplumlara savunma bütçesini kabul ettirmek için uygulanan en bilindik sebep terörle mücadeledir. ABD'ye 2009 senesinde son zamanların en büyük krizini geçirmeye çalıştığı halde savunma harcamalarının 2008'e göre %7,6 artırmasının temelinde olan sebep terörle mücadeledir. Türkiye'nin terörle mücadele edebilmek adına harcadığı paraların savunma için yapılan harcamaları artırdığına şüphe yoktur. Bazı araştırmacılara göre bu mücadele sırasında harcanan rakam 120- 130 milyar dolarlık bir harcamadır. Yine bazı araştırmacılara göre ise bu miktar 300 milyar dolardır. Belirtilen her iki miktarda önemli kaynakların terörle mücadele için harcandığını ortaya

koymaktadır. Yitirilen hayatların ve maliyetlerin bu hesaplamalar içine dahil edilmediğinin belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca belirtilen bu miktarların tamamı askeri harcamalar değildir. Yalnızca Türkiye’de değil dünyanın birçok ülkesinde terörle mücadele edebilmek için önemli yatırımlar yapılmaktadır. Nitekim savunmaya ayrılan harcamalar içinde terörle mücadele için ayrılan payda gittikçe artmaktadır. Bu mücadelenin maliyetinin giderek daha da fazlalaşacağı beklenen bir gelişmedir (Akçair, 2011, s.80).

Küresel Terörizm Veritabanı’na göre, 1970-2016 yılları içinde, %62’si 2001 yılı öncesi dönemde yaşanmak üzere, Türkiye sınırlarında 4.106 terörist eylem gerçekleştirilmiştir. Grafik-1’de anlaşılacağı üzere, 1972-1974, 1980-83, 1985-86, 2002 ve 2009 yılları istisna olarak alınırsa, Türkiye yaklaşık olarak yarım asır boyunca terör tehditleriyle karşı karşıyadır. Türkiye, etnik ayrılıkçı/milliyetçi örgütlerden din temelli örgütlere, küresel ve sağ ideolojik temelli örgütlerden sol ideolojik temelli örgütlere, değişik gruplar tarafından ihtiyaçları karşılanan terör yapılanmalarıyla mücadele etmektedir (Avcı ve Demir, 2017, s.17).

Şekil 2. Türkiye’deki Terörist Eylemler

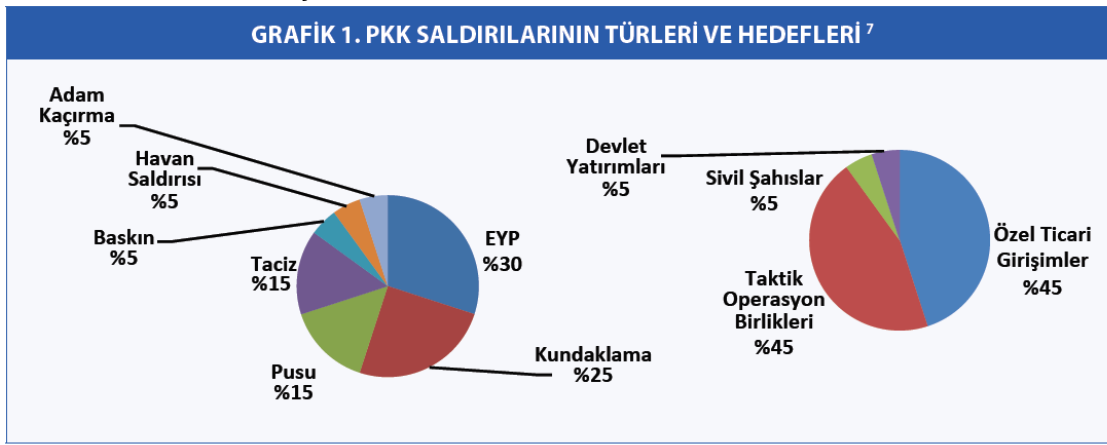

Kaynaklar: Avcı ve Demir, 2017, s.17.

Türkiye terörle mücadele kapsamında çok sayıda askeri operasyonlar yapmıştır. Bu operasyonlardan biri de Zeytin Dalı Harekâtıdır. Bu harekâtın amacı Türkiye sınırlarında ve içinde olduğu bölgede istikrar ve güvenliği sağlamaktır. Zeytin Dalı Harekâtı’nın hedef ve kapsamı Suriye’nin kuzeybatısında Afrin bölgesindeki PKK ve uzantısı terör örgütleri ile DEAŞ mensubu teröristlerdir. Türkiye’nin sınır güvenliğini sağlamak ve bölgenin istikrarı için tehdit oluşturan PKK/PYD ve DEAŞ’i birbirlerinden ayrı tutmadığı hareketin kapsam ve

hedefinden de anlaşılmaktadır. Türkiye ulusal güvenliği için tehdit olan PKK/ PYD'yi de DEAŞ gibi bölgesel tehdit dahiline alarak uluslararası oyuncuların örgüt hususunda tekrar konumlanmalarını sağlamaya çalışmıştır. Rusya da ABD ile gelişmekte olan angajmanı sınırlarında PKK/PYD'yi Suriye'de ülke menfaatleri adına bir tehdit unsuru olarak algılamış ve Zeytin Dalı Harekatına hedef ve kapsam bağlamında politik destek vererek yapılan hareketin askeri yönünü kolaylaştırmak için hamleler yapmıştır (Özçelik ve Acun, 2018, s.11-12).

Şekil 3. PKK Saldırılarının Türleri ve Hedefleri

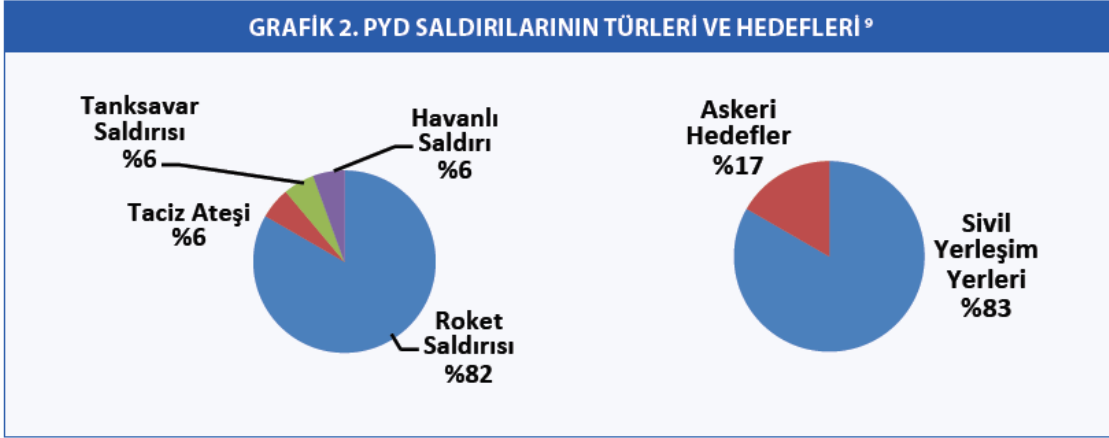

Kaynak: Özçelik ve Acun, 2018, s.13

30 Haziran 2015-9 Haziran 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen 20 PKK saldırısının %30'u el yapımı patlayıcı madde, %25'i kundaklama, %15'i pusu, %15'i taciz ateşi, %5'i baskın, %5'i hava saldırısı ve %5'i adam kaçırma biçiminde yaşanmıştır.

Şekil 4. PYD Saldırılarının Türleri ve Hedefleri

Kaynak: Özçelik ve Acun, 2018, s.14

Saptanan toplam 18 terör olayının %83'ünü meydana getiren roket saldırılarının tamamı da sivil yerleşim bölgelerini hedeflemiştir. Yapılan saldırılarda yüzden fazla roket atıldığı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan terör eylemlerinin %17'si ise keskin nişancı, havan ve güdümlü tanksavar füze atışlarıyla sınır bölgesi karakol binalarına yönelik yapılmıştır.

2.6. Arz – Talep Faktörleri (Tedarik Yönetimi)

Savunma tedarikinin sorunsuz bir biçimde sürdürülebilmesi adına, bu eylemlere ilişkin kararların belirli kurallara göre alınması icap etmektedir. Bu kıstaslar; savunma faaliyetlerinde merkezi önemi olan teçhizatın ve unsurların hangi hedefler neticesinde tespit edileceğini ortaya koyar. Tedarik işleminin yerine getirilmesi, aşağıda maddeler halinde sunulan amaçların ışığında planlanmaktadır:

İlk hedef; “tehdidin bertaraf edilmesini veya önlenmesini mümkün kılacak savunma kabiliyetine erişmek için gereken yeni silah sistemleri ve ekipmana sahip olabilmektir.

Sahibi olunan bu silah sistemini, diğer ülkelere bağımlı konuma gelmeden, ayakta kalmasını sağlayacak ve farklılaşan gereksinimlere ve silah teknolojilerine göre yenileyebilecek yetenek ve imkâna sahip olmak gerekmektedir.

Hayata geçirilmesi zorunlu olan savunma araç ve gereç harcamalarını; ülke teknolojik gelişimine, ekonomisine, istihdamına, sanayileşmesine ve ödemeler dengesine yapacağı katkıları en üst düzeyde tutma, tedarik kararlarının diğer bir önemli yönüdür.

Tedarik kararlarının alınmasında göz önünde bulundurulacak son amaç; dış işlerde, verimliliğin çoğaltılması, bağımsızlığın güçlenmesi ve diğer ülkelerde bir takım ilişkilerin kurulmasına yarar sağlar (Devlet Planlama Teşkilatı, Savunma Sanayii raporu).

2.7. Günümüzde Türk Savunma Sanayisinin Sahip Olduğu Piyasa Özellikleri

TSK'nin modernizasyonu maksadıyla yürürlüğe konulan projeler aracılığıyla 2000'li yıllardan başlayarak yurt içi gelişim modeline önem vererek çağdaş bir savunma sanayisi oluşturulmuş ve TSK'ye ülkemizde üretilen korvertler, zırhlı araçlar, eğitim uçakları, insansız hava araçları, gibi önemli araç ve teçhizatlar kazandırılmıştır. Bu zaman içinde sanayimiz “lisans altında üretim” ağırlıklı bir şekilden “mühendislik ve tasarıma dayalı üretim” ağırlıklı bir şekle dönüştürülmüştür. TSK ve kamu kuruluşlarının gereksinimlerinin milli şirketlerce “yurt içi geliştirme modeli” esas alınıp giderilmesi milli bir siyaset olarak özümsemiş, TSK'nin modernizasyonu ve savunma sanayimizin geliştirilmesinde pozitif yönlü neticeler elde edilmiştir (SSM, 2018, s.2).

Özel sektör şirketleri savunma sanayisinde genellikle yurt içi piyasa yani Türk Silahlı Kuvvetlerinin gereksinimleri doğrultusunda yapılmış olmakla birlikte, bunların sivil kullanım gayeli hizmet ve mal imalatları, kamu kurumları ve kamu denetimindekilere oranla daha çoktur. Kamu ve özel sektör şirketlerinin ihracat oranları son yıllar içerisinde yükseliş göstermektedir (SSM, 2018, s.2).

2.7.1. Savunma Sanayisinde Faaliyet Gösteren Kamu İşletmeleri

2.7.1.1. Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu

Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu; yıllık programlar ve kalkınma planları sınırlarında, imalat sanayi sektöründe, her türlü silah, patlayıcı madde, makine, mühimmat, teçhizat ve malzeme imalat kapasitelerini verimlilik ve karlılık kurallarını göz önünde bulundurarak, savunma ve sivil savunma gereksinimleri bakımından planlama ve ekonomik olarak üretimini yapmak ve pazarlama maksadıyla kurulmuştur. Önemli faaliyetlerinden bir kısmı aşağıda belirtilmiştir (<https://www.mkek.gov.tr/tr/page.aspx?id=8>).

- 1940 yılında dünya genelinde üretimi yapılan en kaliteli namlu çeliğini ve namlularını imal etmiştir.

- 1950 yılında ilk olarak uçak üretimi yaparak ihraç etmiştir.
- Takım tezgahı, tekstil makineleri, zirai mücadele aletleri, pil dişli ve dişli kutusu, çelik çekme boru, elektrik sayaçları, bandaj ve mono blok tesisleri vb. malzemeler ilk MKE kurumu bünyesinde üretimi yapılmıştır.

Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu 2018 yılı ihracatı 55 milyon 112 bin dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.7.1.2. ASELSAN

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin haberleşme gereksinimlerinin milli imkânlarla giderilmesi adına 1975 senesinde kurulan ASELSAN; Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na (TSKGV) bağlı bir anonim şirkettir. ASELSAN hisselerinin %74,20'si TSKGV'ye aittir, %25,70'lik kısım ise Borsa İstanbul'da (BİST) işlem görmektedir. Türkiye'nin en büyük savunma elektroniği kuruluşu ASELSAN'dır. Türk Silahlı Kuvvetleri ve yurt içi ve yurt dışı ihtiyaç makamlarının, haberleşme ve bilgi teknolojileri, elektro-optik, radar ve elektronik harp, insansız sistemler, aviyonik, hava savunma ve füze sistemleri, kara, deniz ve silah sistemleri, ulaştırma, komuta kontrol sistemleri, trafik, güvenlik, otomasyon ve sağlık teknolojilerine dönük gereksinimlerini karşılayacak detaylı bir ürün çeşitliliği bulunmaktadır. ASELSAN, 2018 yılında 1 milyar 872 milyon dolar ihracat gerçekleştirmiştir (<https://www.aselsan.com.tr/tr/hakkimizda>).

2.7.1.3. TUSAŞ Motor Sanayisi A.Ş. (TEI)

1985 senesinde, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAI), General Electric (GE), Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) ve Türk Hava Kurumu (THK) ortaklığı ile kurulan anonim şirkettir. 1987 yılında ilk olarak motor ve motor parçalarının imalat ve sevkiyatını gerçekleştirmiştir. TEI'nin yatırım ve girişimlerini devam ettirdiği temel faaliyet alanları aşağıda belirtilmiştir;

- Parça ve Modül Üretimi
- Motor Tasarım ve Ürün Geliştirme
- Motor Montajı ve Test işlemleri - Motor Bakım, Onarım ve Revizyonu

TEI 2018 yılı ihracatı ise 286 milyon 102 bin dolardır (<https://www.tei.com.tr/detay/genel-bilgiler>).

2.7.1.4. ROKETSAN

Savunma Sanayisi İcra Komitesi kararı ile “ülkemizde roket ve füze tasarımı, geliştirilmesi ve üretimi konularında lider bir kuruma sahip olunması” maksadıyla 1988 senesinde kurulmuş ve ilk imalat projesi; uluslararası bir program olan ‘Stinger Avrupa Ortak Üretim Projesi’ sınırlarında, Stinger füzelerinin sevk sisteminin imal edilmesidir. 2011 yılında hazırlanan imalat sözleşmesi sınırlarında imal edilen ve ilk özgün tasarım füze sistemi olan CİRİT füzesi Mayıs 2012’de TSK envanterine verilmiştir. ROKETSAN’ın 2018 yılı ihracatı 10 milyon 83 bin dolar olarak gerçekleşmiştir (<http://www.roketsan.com.tr/kurumsal/hakkimizda/>).

2.7.1.5. HAVELSAN

HAVELSAN 1982 yılında milletimizin bağışlarıyla kurulmuş TSKGV şirkettir. Yazılım yoğun sistemler konusunda faaliyetini sürdüren HAVELSAN:

- Komuta Kontrol ve Savunma Teknolojileri
- Eğitim ve Simülasyon Teknolojileri,
- Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve
- Ülke Güvenliği ve Siber Güvenlik Çözümleri

alanında geniş ürün çeşitliliğine sahiptir. HAVELSAN, 2018 yılında 27 milyon 811 bin dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir (<https://www.havelsan.com.tr/tr/kurumsal-sirket-profil>).

2.7.2. Savunma Sanayisinde Faaliyet Gösteren Özel İşletmeler

2.7.2.1. NUROL Makine ve Sanayi A.Ş.

Yurt içi ve yurt dışı kullanıcıları için özel amaçlı platformlar ve taktik tekerlekli zırhlı araç imalatını yapmaktadır. Türkiye'nin ilk özel sektör savunma sanayi kuruluşu olan FNSS, BAE Systems ile ortak olarak başta zırhlı muharebe aracı olmak üzere değişik tipte silah ve

araç sistemleri üretmektedir. NUROL makine 2018 yılında 82 milyon 208 bin dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir (<https://www.nurol.com.tr/nurol-makina-ve-sanayi-a-s>).

2.7.2.2. ALP Havacılık

Helikopter Dinamik Parçaları ve Asambleleri, Sürücü Mili Sistemi (TRDS) Parçaları ve Asambleleri, Helikopter Kuyruk Pervanesi, İniş Takımı Parçaları ve Asambleleri, Dinamik - Statik Motor ve APU Sistemi Parçaları, Hidrolik ve Yakıt Boru Sistemleri, Uçak Yapısal Parçaları ve Asambleleri imalatını yapmaktadır. ALP Havacılık 2018 yılı ihracat rakamı 107 milyon 374 bin dolardır (<https://www.alp.com.tr/Hakkimizda/>).

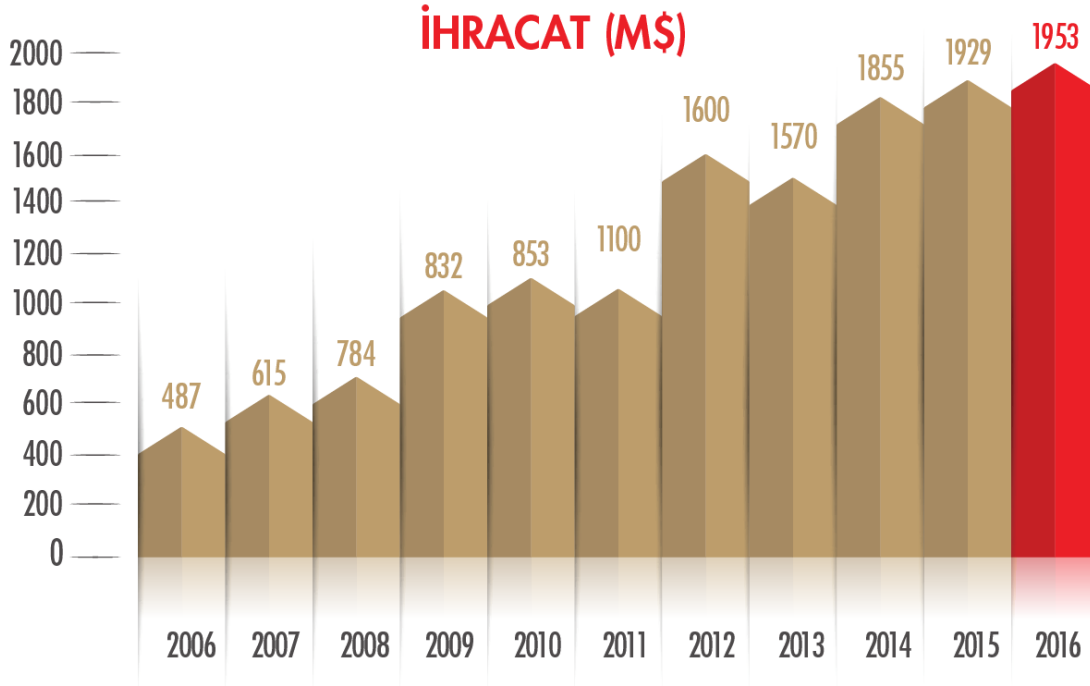
2.7.2.3. Otokar

1963 yılında Koç Şirketler Topluluğu tarafından kurulmuştur. Savunma sanayisi için tekerlekli zırhlı ve paletli zırhlı araçlar üretmektedir. Türkiye'nin milli ana muharebe tankı ALTAY Dönem-1'de ana yüklenici olarak görev almıştır. Şirket 2018 yılında 95 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir (<https://www.otokar.com.tr/tr/urunler/savunma-sanayii>).

2.8. Türk Savunma Sanayi İhracatının Önemi ve Yarattığı Fırsatlar

Savunma planlarında 1980'lerde hazır alım yöntemi başlanılan tedarik uygulamalarının, uluslararası konsorsiyum projelerine katılım, ortak üretim ve yurt içi geliştirme şekline dönüştürülmesi ile çağdaş bir savunma sanayisinin kurulması yönünde önemli girişimlerde bulunulmuş ve gelişmeler elde edilmiştir. Sanayinin gelişmesine yönelik yapılan bu gelişmeler aynı zamanda savunma mallarının ihracatında da önemli yükselişe sebep olmuştur. 2006 yılında 487 milyon Dolar olan savunma ve havacılık sektöründeki ihracat düzeyi 2016 yılında 1,953 milyon Dolara yükselmiştir. Yıllara göre savunma ve havacılık ihracatı şekil 5'de gösterilmiştir (SSM, 2018, s.11).

Şekil 5. Yıllara Göre İhracat Rakamları

Kaynak: SASAD, Savunma ve Havacılık Performans Raporu, 2016.

SSM'nin 2017-2021 Uluslararası İşbirliği ve İhracat Stratejik Planı'nda yer alan stratejik hedefleri aşağıda belirtilen şekildedir:(SSM, 2018, s.11).

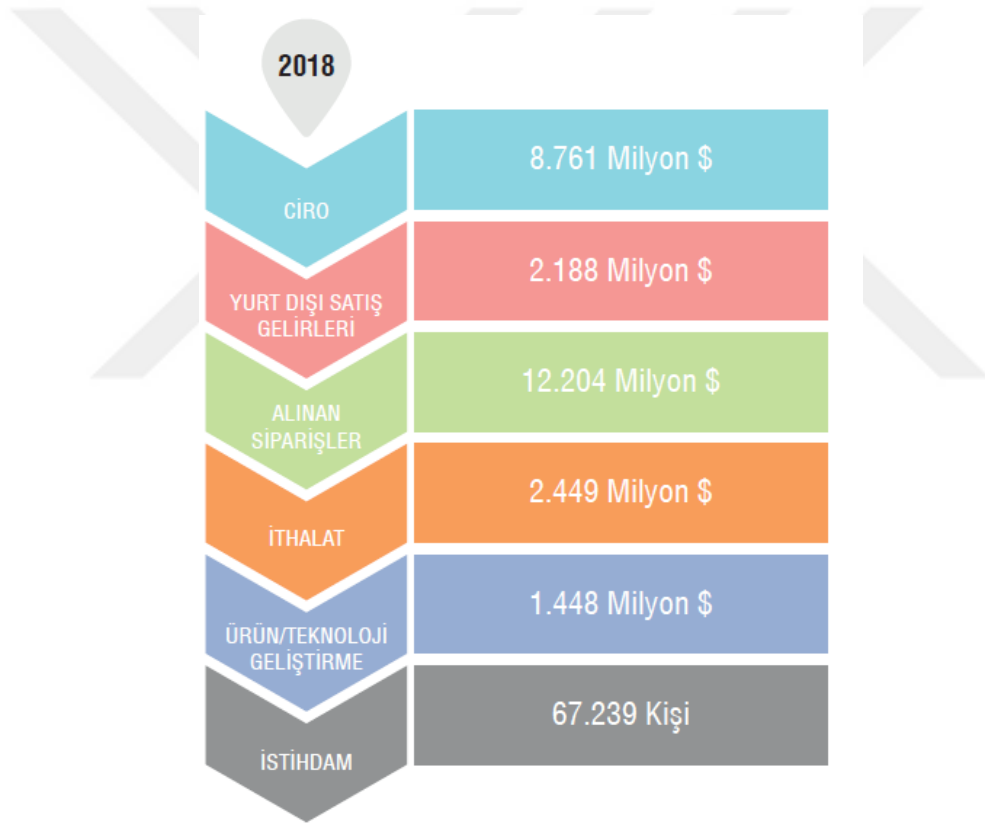
- Savunma sanayisinde yer alan şirketlerin, uluslararası piyasalarda rekabet avantajını artırmak üzere finansman metotlarının hazırlanmasına öncülük etmek,
- Pazarlamanın finansında teşviklerden en üst düzeyde faydalanılmasına sebep olacak uygulamalar gerçekleştirmek,
- Uluslararası işbirliğinde bütünlük yaklaşımıyla stratejik bakış açısı oluşturmak,
- Savunma sanayisinin yurt dışında tanıtımını, işbirliği ve iş geliştirme çalışmalarını destekleyecek projeler uygulamak,

- NATO-CNAD uygulamalarının sanayileşme ve uluslararası işbirliği faaliyetlerine katkılarını yükseltmek.

2.9. Türk Savunma Sanayisi Ciro

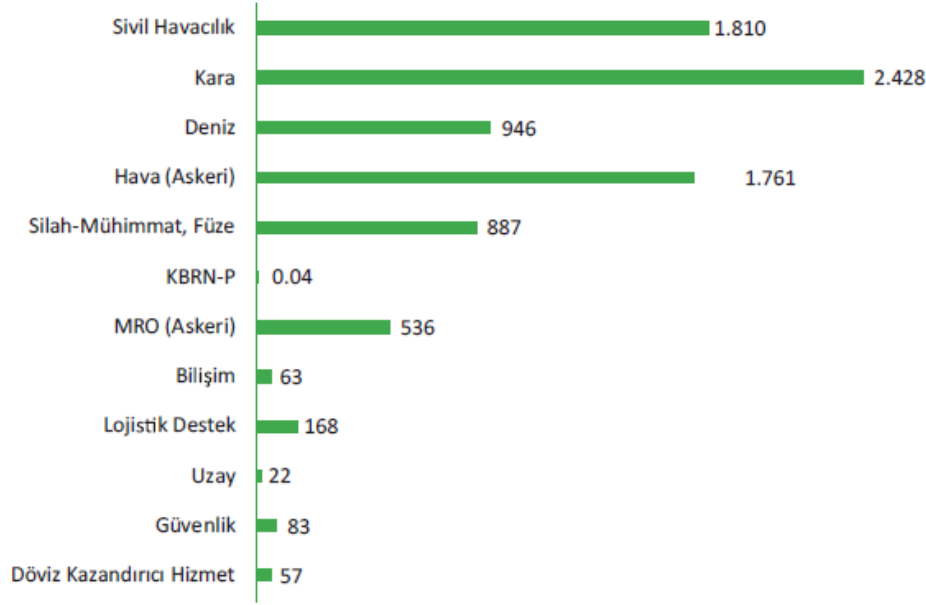
Savunma sektörünün performans bilgilerinde tüm alanlarda ciro, alınan siparişler, yurt dışı satış gelirleri, ithalat, istihdam ve ürün ve teknoloji geliştirme harcamalarında önemli oranda olumlu gelişmelerin yaşandığı görülmektedir.

Şekil 6. 2018 Yılı Sanayi Savunma Verileri

Kaynak: SASAD, 2018, s.3.

Şekil 7. Sektör Satış Ciroları

*Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü ve THY Teknik'ten alınan veriler eklenerek toplamalar alınmıştır.

Kaynak: SASAD, 2018.

Şekil 7'e göre Kara Platformları/Sistemlerinin en çok satış oranına sahip olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise sivil havacılık bulunmaktadır. Bilişim alanındaki ciro, çok düşük oranda kaldığı görülmektedir.

Savunma sanayisinin toplamda satış miktarının 2017'ye göre % 30,90 artmış olup YDSG'deki%20'lik artışın üzerinde oluşan gelişme iç piyasada da büyümenin olduğunu açıklamaktadır.

Tablo 4.
Son 6 Yıl Toplam Ciro Tablosu

Yıllar Toplam Ciro	Toplam Ciro	%Değişim (2013'e göre)	%Değişim (Yıllık)
2013	5.076 \$		
2014	5.101 \$	% 0,49	% 0,49
2015	4.908 \$	% -3,31	% -3,78
2016	5.968 \$	% 17,57	% 21,60
2017	6.693 \$	% 72,60	% 12,14
2018	8.761 \$	% 62,75	% 30,90

Kaynak: SASAD, 2018.

2.10.Savunma Sanayisinde Sanayi Katılımı / Offset Uygulamaları

Offset, 2. Dünya Savaşı bitiminde Avrupa'nın tekrar inşa edilmesinde karşılaşılan maddi problemleri çözüme kavuşturulması evresinde ön plana çıkmış bir olgudur. Devlet ekonomisinin kalkınması amacıyla yapılan offset, kamu ihaleleri aracılığıyla toplumsal ve ekonomik yararlar sağlanan karşılıklı ticaret şeklidir (Yazıcı vd., 2013, s.157).

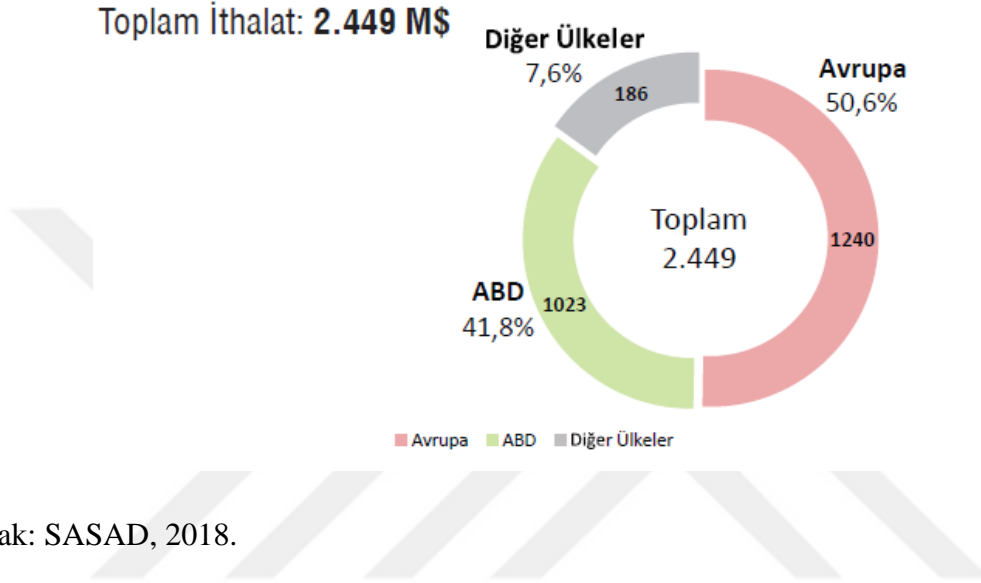
Offset faaliyetleri, savunma sanayisinde alım işlemi gerçekleştiren ülkelerin, yabancı firmalara birtakım sorumluluklar uygulamak suretiyle milli sanayi gelişmesini sağlamak ve ulusal sanayinin belli bir seviyeye gelmesini hedefleyen faaliyetlerdir. İmzalanan bir savunma sözleşmesinde bulunan şartların yapılması evresinde, yüklenici firmanın ihaleyi yapan devletten alt yüklenici kullanma şartı konulması, doğrudan offset faaliyetine örnek olarak verilebilir. Bir savunma ihalesinin yüklenicisi olan bir firmanın, ileride yapılacak ağır silahlara takılacak 'radar uyarı' kurulumuyla alakalı yerel işletmelerden teknolojik teçhizat alma şartı konulması ise dolaylı offset faaliyetine örnek olarak verilebilir (Alyanak, 2014, s.71).

2.11.Türk Savunma Sanayisi İthalatı

Savunma sanayisinde söz sahibi olmak adına dışa bağımlılığı en aza indirmek milli üretimi artırmak gereklidir. Bu bağlamda yerlileştirme ve millileştirme faaliyetleriyle yurt dışı girdileri en aza indirilmeye çalışılmaktadır.

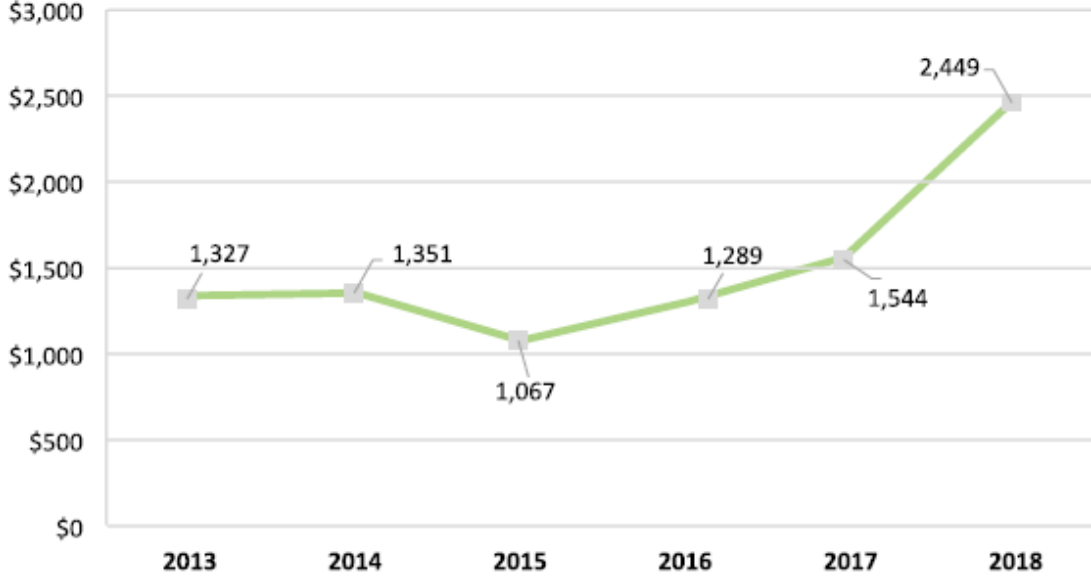
SASAD'ın yayınlamış olduğu rapora göre Türkiye'nin 2018 yılı toplam savunma ithalatı 2.449 milyon Dolar olduğu belirtilmektedir. Bu ithalatın %50,6'sı Avrupa'dan, %41,8'i ABD'den, %7,6'sı ile diğer ülkelerden yapıldığı görülmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. 2018 İthalat Oranları

Şekil 9 incelendiğinde ithalatta, 2017 yılına göre 2018 yılında %59 artış görülmüştür. Bu artışın nedeni SASAD raporuna göre artan toplam satış tutarı içerisindeki yurt dışı girdi payının artması ile oluŐtuđu belirtilmektedir.

Şekil 9. Yıllara Göre İthalat Verileri

Kaynak: SASAD, 2018.

2.12.Savunma Sanayisinde Ar - Ge

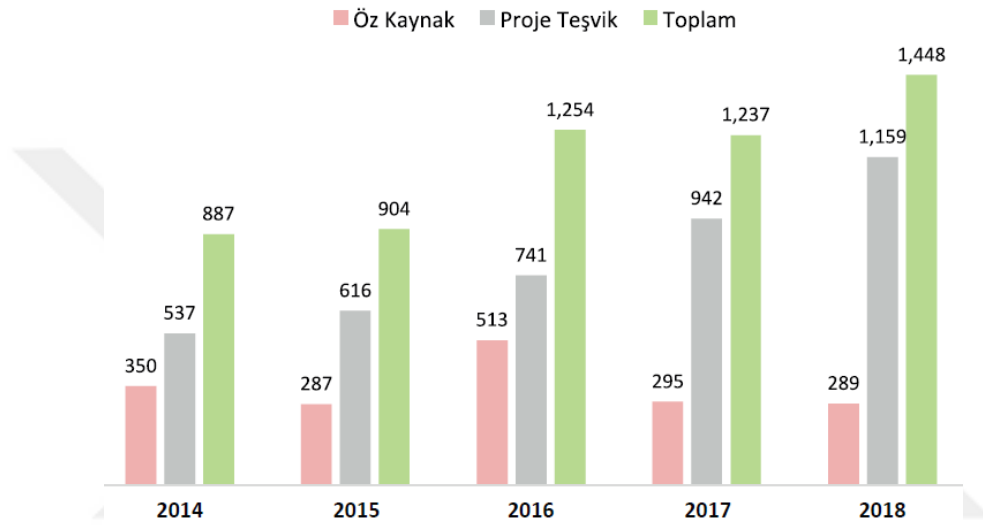
Savunma sanayisinde teknolojik inovasyonlar maksadıyla donanım, eğitim, kalifiye personel yetişmesi ve öğrenme evrelerinde yeni yatırımları, dolayısıyla da AR-GE için kaynak oluşturulmasına gereksinim duyulmaktadır (Köseoğlu, 2011, s.142).

SSM 2017-2021 Stratejik Planı'nda tespit edilen stratejik sektörlerde AR-GE ile alakası olan bölüm "Teknolojik Yenilikleri Bilimsel Birikimler ve Deneyimler ile Birleştirmek" olarak tespit edilmiştir. Bu bölüm altında amaçlanan çalışmalar ise aşağıda belirtilen şekildedir:(SSM, 2018).

- Özgün ve Millî Tasarım
- Ürün Odaklı AR-GE ve Bilimsel Tasarım
- Temel Bilimler ve İleri Teknolojiler
- Teknoloji ve Tasarım Odaklı İnsan Kaynağının Geliştirilmesidir.

AR-GE harcamalarında 2017 yılındaki 295 milyon dolar olan tutar 2018 yılında 289 milyon dolara yükselmiştir. Teşviklerden ve Proje kaynaklarından desteklenen harcamalarda ise %23 yükselme görülmüştür. Bu yükselme AR-GE faaliyetlerinde devlet desteğinin yoğun bir biçimde sürdürüldüğünün göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Şekil 10).

Şekil 10. Yıllara Göre AR-GE Harcamaları

Kaynak: SASAD, 2018.

Türkiye’de bulunan bazı yerli kurumlar ulusal havacılık ve savunma sektörünün ilerlemesi için Ar-ge ve inovasyon projelerine destek vermektedir. Katma değeri yüksek ürünler üretilmesi için Ar-ge çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda dünyayla rekabet edebilecek ürünler geliştirilmektedir. Bu firmaların bazıları aşağıda sunulmuştur.

ASELSAN

1975 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin haberleşme gereksinimlerinin özgün ve milli bir biçimde giderilmesi amacıyla Ankara’da kurulmuştur. ASELSAN Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı’nın iştirakidir ve hisselerinin % 84,58’inin sahibidir. Ar-ge faaliyetleri kapsamında birkaç projeye devam edilmektedir: Sinyal ve görüntü işleme, veri analitiği, derin öğrenme, sıkıştırılmış algılama, tıbbi görüntüleme, biyoteknolojidir. ASELSAN’ın görevleri arasında üst düzey teknolojiyi yakından takip edip Türk ordusu için

gereken elektronik teçhizat ve sistem ihtiyaçlarını verimli, ekonomik ve kaliteli bir şekilde zamanında üretimini yapmak sayılabilir. (Yalçın, 2016, s.367).

ASELSAN'ın yürüttüğü hizmetlerin bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Askeri Haberleşme Sistemleri
- Uzay Teknolojileri
- Kripto ve Bilgi Güvenliği Sistemleri
- Bilgi Teknolojileri Sistemleri
- Elektro Optik Sistemler
- Aviyonik ve Seyrüsefer Sistemler
- Deniz Sistemleri
- Komuta, Kontrol, Haberleşme ve Bilgisayar C4I Sistemleri
- Kamu Güvenliği Haberleşme Sistemleri
- İnsansız Sistemler
- Güvenlik Sistemleri
- Silah Sistemleri
- Radar Sistemleri
- Elektronik Harp Sistemleri
- Ulaşım Sistemleri
- Trafik ve Otomasyon Sistemleri
- Mikrodalga Ürünler
- Enerji Sistemleri (www.aselsan.com.tr).

ASPİLSAN Enerji

1981 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ana gereksinimlerinde olan şarjlı nikel kadmiyum bataryaları imal etmek için açılmıştır. Kurulmasına Kayseri halkının yaptığı yardımlar öncü olmuştur. Hisselerinin % 98'i Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nındır. Firma, her geçen süre zarfında önemli gelişmeler sağlamış bu güne kadar ürün yelpazesine 300'den fazla ürün katmıştır. Askeri ve sivil her nevi sırt-el telsizleri, savaş teçhizatları, uçak ve helikopter kullanımı için akü üretecek konuma gelmiştir (TSKGV, 2017, s.200-209).

ROKETSAN

Savunma Sanayisi İcra Komitesi tarafından 1988 yılında açılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin füze ve roket gereksinimlerini gidermek amacıyla kurulmuştur.2009 yılında SSM ve ROKETSAN aralarında yapılan sözleşme hükümlerince başlanan ve ALTAY Milli Tankın Zırhı ile diğer zırh düzeneklerinin dizaynı, geliştirilmesi, imali ve test işlemleri için gereken alt yapının oluşturulduğu Balistik Koruma Merkezi (BKM) oluşturulması faaliyetleri ROKETSAN tarafından bitirilmiş ve tesis 2010 yılında hizmete açılmıştır. Ürün ve ürün hattı nitelikliliğinin bitirilmesi akabinde 2011 yılında yapılan üretim sözleşmesi dahilinde üretimi yapılan ve ilk özgün tasarım füze sistemi olan CİRİT füzesi 2012 yılında TSK'nin kullanımına sunulmuştur (Roketsan, 2012, s.6-9).

Ar-Ge Kapsamında üretilen araçlar ise aşağıda sunulmuştur.

Altay Ana Muharebe Tank

Üst düzey teknoloji ürünü silah teçhizatlarıyla donatılmış, yüksek oranda beka ve hareket yeteneği olan, uzun menzilli ve etkili ateş gücüne sahip, elektronik hareket yeteneği üst seviyede bir tankın ülke içinde dizayn edilmesi, geliştirilmesi, zırh sistemlerinin teknoloji transferi ile yurt içinde geliştirilmesi, atış kontrol ve komuta kontrol haberleşme bilgi sistemlerinin milli olarak geliştirilmesi, prototip üretimi, amaçlanmıştır. 2008 yılında sözleşmesi yapılan bu proje kapsamında ilk olarak iki adet prototip üretimi yapılmıştır (www.ssb.gov.tr).

Şekil 11. Altay Ana Muharebe Tankı

Kirpi Mayına Karşı Korumalı Taktik Tekerlekli Araç

Kirpi Projesi kapsamında mayına karşı koruması olan aracın yurt içi özgün dizaynının yapılması ve bu şekilde kara platformu alanında sistem tasarımı, entegre ve üretim hususunda sahip olunan savunma alt yapısını güçlendirme amaçlanmıştır. Balistik tehditlere, el yapımı patlayıcılara ve mayına dayanıklı, tam teçhizatlı on veya on üç çalışan kapasitesi bulunmaktadır(www.ssb.gov.tr).

Şekil 12. Kirpi Mayına Karşı Korumalı Taktik Tekerlekli Araç

COBRA II Zırhlı Taktik Araç

Cobra II, var olan Cobra vasıtasının temel alınmasıyla geliştirilmiş üst düzey taktik ve teknik özelliklerle donatılmış modüler bir araçtır. Üst düzey hareket yeteneği ve dokuz çalışan taşıma kapasitesi bulunan ve taşıdığı kişilere yüksek güvenlik ortamı, ateş kabiliyeti ile askeri faaliyetler için üretilmiş ideal bir araçtır. COBRA II en zor iklim ve arazi şartlarında üst düzey performans sağlamaktadır (www.ssb.gov.tr).

Şekil 13. COBRA II

Diğer kara araçları ise

- EJDER YALÇIN
- SAMUR

Deniz araçları

- MİLGEM
- LHD

- LST
- MOSHIP
- SAHİL GÜVENLİK ARAMA KURTARMA GEMİSİ
- YTKB

Havacılık ve Uzay

- HÜRKUŞ
- HÜRKUŞ-C
- TF-X
- ATAK
- ANKA
- BAYRAKTAR
- GÖKTÜRK

AR-GE

- AVCI
- MİLDAR
- TUYGUN
- ULAK
- İPEK
- KRİSTAL

Hava Savunma ve Silah Sistemleri

- AVCI

- MİLDAR
- TUYGUN
- ULAK
- İPEK
- KRİSTAL

2.13. Üretim Faktörleri; İşgücü, Sermaye, Üretim Girdileri

Savunma sanayisinin ürettiği malların yurt içindeki tek alıcısı devlettir. İmalatçı piyasa birkaç büyük firmadan meydana gelmektedir. Bu vasıflar sebebiyle, malların fiyatlarının belirlenmesinde maliyet oranlarının değil de karşılıklı anlaşmaların belirleyeceği ve piyasaya giriş çıkışların kısıtlanacağı (rekabet ortamının az olacağı) anlaşılmaktadır. Pazarın büyüklüğü, devlet tarafından savunmaya ayrılan bütçeye göre değişmektedir. Savunma sanayisinde kullanılmakta olan ara girdilerle beraber, imalat etmenlerinin de nitelikli olması gerekmektedir: sermaye teknoloji yoğun, işgücü ise kalifiyeli olmalıdır (Gülay Şenesen, 1989, s.267-268).

Belirtilen pazarda talepte hızlı değişimler yaşanırken, fiyat unsuru genel olarak satış oranlarının belirleyicisi değildir. Savunma sanayi pazarında, savunma sanayi firmasının teknik yeterlilikleri önemli etkidir. Bu firmaların imalatları satışın akabinde başlar ve genel olarak stok bulundurmazlar (Akgül, 1986, s.39).

Savunma sanayisinin sınırlarını meydana getiren pazar vasıfları yönünden değerlendirildiğinde, önemli bir girdi ise işgücüdür. Savunma sanayisi gerek askeri çalışan ve gerekse sivil personel dahilinde önemli bir istihdam oranı oluşturmaktadır. Savunma sanayisinin ağır sanayi sektörü ile olan yoğun ilişkisi sebebiyle, mavi yakalı çalışanlara da gereksinim duyulur. Bahsedilen bu durum, sanayinin gelişip güçlenmesine ve ihracat yönünden artış yaşanmasına kaynak olmaktadır. (Saraçöz, 2018, s.46).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİYE ETKİLERİ

3.1. Uluslararası Savunma Harcamalarının Durumu

Dünya askeri harcamalarının, soğuk savaşın sona ermesinden bu yana en yüksek seviye olan 1739 milyar dolara ulaştığı, küresel gayri safi milli hâsıla (GSMH) 'nın yüzde 2,2'sine veya kişi başına 230 dolara eşdeğer olduğu tahmin ediliyor. 2017 yılında toplam küresel harcama, reel olarak yüzde 1,1 oranında artarak, 2016 yılına göre marjinal bir şekilde yükselmiştir. Kuzey Amerika'daki askeri harcamalar art arda yedinci yıl için 2016 yılına göre yüzde 0,2 oranında geriledi. Buna karşın, Doğu Asya'daki askeri harcamalar art arda iki yıl için artmaya devam etti ve 2016 yılına göre yüzde 4,1 arttı Batı Avrupa'da, harcamalar art arda üçüncü yıl için, 2016'dan yüzde 1,7 oranında artmıştır. Dünyanın geri kalanında karışık harcama eğilimleri vardır: Afrika, Orta Amerika ve Karayipler ve Doğu Avrupa'da askeri harcamalar azalırken, Orta Avrupa, Orta Doğu'da (verinin mevcut olduğu ülkelere göre) harcamalar arttı. Güney Amerika. ABD, 610 milyar dolar olarak, GSYH'nin yüzde 3,1'ini oluşturan, 2016'daki seviyesinden farklı olarak dünyanın en büyük harcaması olmaya devam etti. 2016'da ABD'nin askeri harcamaları, 2010'da elde edilen zirvenin yüzde 22 altında azalmıştır. 2017 yılının sonlarında, ABD Senatosu 2018 için, 2017 bütçesinde önemli bir artış olan 700 milyar dolarlık yeni bir askeri bütçe onayladı. Dünyanın ikinci en büyük harcaması olan Çin, 2017 yılında ordusuna tahminen 228 milyar dolar tahsis etti; bu rakam, 2016 yılına göre yüzde 5,6 arttı; 2010'dan bu yana en düşük artış, ancak GSYİH artışı ve enflasyona paralel kaldı. Suudi Arabistan, askeri harcamada yüzde 9,2 artışla 69,4 milyar dolara yükselen 2017 yılında üçüncü en büyük harcama oldu. Buna karşılık, Rusya'nın askeri harcaması yüzde 20 oranında azalarak 66,3 milyar dolara gerileyerek 2017 yılında dördüncü en büyük harcama yapan ülke oldu. Hindistan'ın 2017'de yüzde 5,5 oranında artarak 63,9 milyar dolara çıktığı Hindistan beşinci en büyük harcama yapan ülke olmuştur (https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-06/yb_18_summary_en_0.pdf).

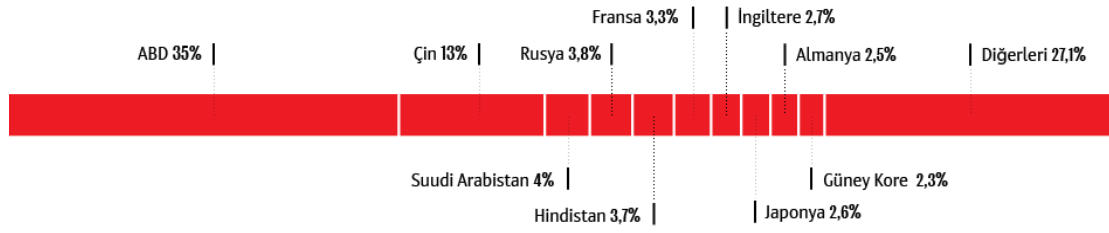
Şekil 14. 2017 Yılı Askeri Harcamaları

Ülke	Askeri harcamalar, milyar dolar	Askeri harcamaların GSYİH'daki oranı
1 ABD	610.0	3.1
2 Çin	228.0	1.9
3 Suudi Arabistan	69.4	10.0
4 Rusya	66.3	4.3
5 Hindistan	63.9	2.5
6 Fransa	57.8	2.3
7 İngiltere	47.2	1.8
8 Japonya	45.4	0.9
9 Almanya	44.3	1.2
10 Güney Kore	38.2	2.6
11 Brezilya	29.3	1.4
12 İtalya	29.2	1.7
13 Avustralya	27.5	2.0
14 Kanada	20.6	1.3
15 Türkiye	18.2	2.2
Tüm ülkeler	1395.3	

Kaynak: Sipri.org

Şekil 15'e göre dünyada askeri harcamalarının %35'ini ABD yapmıştır. Onu %13 ile Çin takip etmiştir. Üçüncü sırada ise %4 oranla Suudi Arabistan bulunmaktadır. %3,8 oranla dördüncü sıra da ise Rusya vardır. Hindistan %3,7, Fransa %3,3, İngiltere %2,7, Japonya %2,6, Almanya %2,5, Güney Kore %2,3, diğer ülkeler ise %27,1'ini yapmışlardır.

Şekil 15. 2017 Yılında Dünyadaki Askeri Harcama Oranlarının Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: Sipri.org

3.2. Bütçenin Belirlenmesi

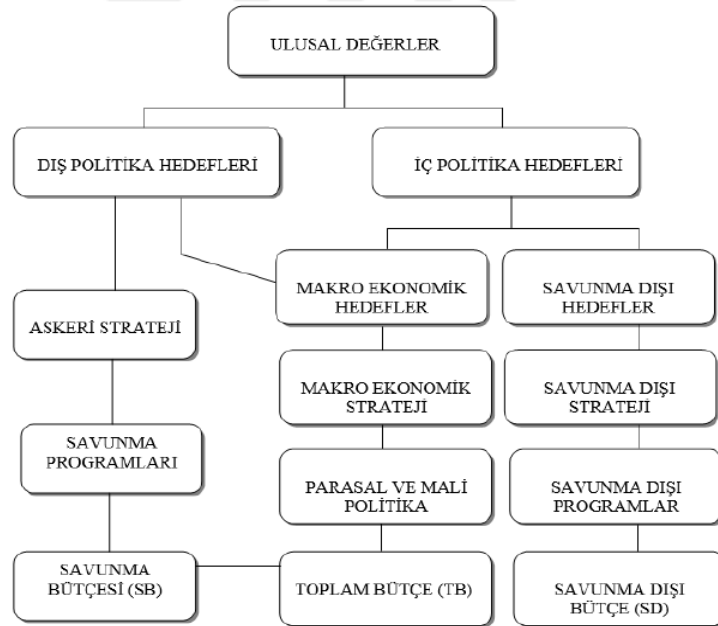
Savunma harcamalarının bütçesinin oluşturulması personel, teçhizat, programlar ve altyapı için gereken finansmanın oluşturulması evresidir. Bütçe oluşturma evresinde, mali fonların yeterliliği, stratejik durum ve askerî harekâtlara veya barış destek hareketlerine müdahil olma ihtimali gibi bir takım etmenler göz önünde bulundurulmaktadır (Topcu, 2010, s.76). Bununla beraber savunma harcamaları bütçeleri, aşağıda maddeler halinde sunulduğu üzere diğer bütçe harcamalarına göre bir kısım farklılıklar da gösterir (Kalaycı, 2006, s.86):

- Karmaşık olması ve “savunma ekonomisi” disiplininin konularından olması,
- Birçok harcama sınıflarını dahilinde bulundurması,
- Kayıt edilen gelir ve giderlerin bütününe görülmemesi,
- Az gelişmiş ülke bütçelerinde sürekli açıklar oluşturması,
- İçerdiği unsurlar sebebiyle, gizlilik ve açıklık seviyelerinin belli olmayışı.

Toplumunu meydana getiren insanların üzerinde politik bir gücün sahibi ve o toplumun devlet gücünün kanıtı şeklinde algılanan güvenlik ve savunma hizmetleri, ülkelerin bütçelerinde yüksek bir oranı temsil etmektedir (Sümer, 2005, s.87).

Askeri maksatla imalatın, daha yalın bir açıklamayla, savunma harcamalarına ayrılacak bütçenin Şekil 16’da gösterildiği gibi belirlenmesi, birbiriyle örtüşen, iki farklı problemi analiz etme şekliyle alakalıdır. Bunların ilki, dış politika yaklaşımıdır, bu yaklaşım da ulusun dünyaya bakışı (milli değerler) ve dış siyaseti belirler. Akabinde ise, dış siyasetin tespit edilmesi maksadıyla gerekli izlem ve bu izleme uygun askeri güç izlemi yapılmaktadır. Belirtilen askeri gücün oluşturacağı maliyet, savunma harcamalarına ayrılacak bütçenin ne şekilde oluşacağını belirlemektedir. İkincisi ise iç politika yaklaşımıdır. İç politika yaklaşımda ise ulusal kalkınma hedefleri ve bu hedeflere dönük tahsis edilmesi mümkün olan bütçeler tahsis edilmektedir. Bütçe ayrıştırılmasında savunmaya ayrılacak olan bütçenin en yüksek oranı belirlenince, bu bütçe dahilinde yapılması mümkün olan askeri güç alternatifleri tespit edilir ve akabinde de bu alternatiflerden ulusal savunma hedeflerine en uygun olanı seçilir. Aslında bu iki problemi analiz etme yöntemi de, birbirlerini tamamlayan iki yaklaşım şekli olarak değerlendirme mecburiyeti bulunur (Sümer, 2005, s.84).

Şekil 16. Uluslararası ve Ulusal Durum Kurumlar ve Karar Üniteleri

Kaynak: (Sümer, 2005, s.84).

Savunma harcamaları bütçeleri ortaya çıkarılırken; millî gelir düzeyi, ülke refahı ile devletin güvenliğini oluşturma içinde denge oluşturulmalı ve muhafaza edilmelidir. Burada tezat, güvenlik olmadan gelişimin ve ekonomik kalkınmadan soyutlanmış güvenliğin var edilemeyeceğidir. Bununla beraber üst düzey kalite ve düşük maliyet oranlarını hedefleyen sistem ile bütçe ve program istikrarı sağlanabilecektir (Topçu, 2010, s.89).

3.3. Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler

3.3.1. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Gelişmiş devletlerin dış ticaret faaliyetleri incelendiğinde savunma sanayi ihracat oranının ithalat oranından yüksek olduğu anlaşılır. Benzer biçimde gelişmekte olan devletlerin de ithalata bağımlı bir savunma ticaretinde buldukları söylenebilmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan devletlerde savunma için yapılan harcamalar cari dengeyi olumsuz etkilemektedir (Chan, 1985, s.403)

Bir devletin dış açığı değişik şekillerle etkilenebilmektedir. İlki, savunma hizmetlerine tahsis edilen bütçe ödeneklerinin bütçe gelirleri üzerinde baskı oluşturarak, siyasi gücün borçlanma ihtiyacını doğurması ve bu ihtiyacın dış etmenlerden giderilmesi şekliyle oluşan dolaylı etkidir. İkincisi, devlet savunma hizmeti giderlerini ithalata dayalı olarak karşılıyorsa bu işlem için gereken ödeme işlemini dış etmenlerden bulacak ve ödemeler dengesine doğrudan etkisi meydana çıkacaktır (Karagöl ve Palaz, 2004, s.290).

Savunma sanayisine aktarılacak ödemeler, kısa vadede imalat ve AR-GE laboratuvarlarının oluşturulması ve yarar sağlayacak düzeye gelene kadar geçecek zaman zarfında ödemeler dengesi üzerinde önemli baskılar yaratmaktadır. Uzun vadede ise bu etkiler pozitif şekle dönüşebilmektedir. Bilhassa gelişmekte olan devletlerde uygulanan çalışmalarda ilk başlarda döviz gereksiniminin yüksek seviyede olmasını gerektiren bu şekildeki yatırımların, ilerleyen zaman içinde başlangıcın tersine devletin döviz açığını kapatmak için verimli olduğunu belirlemiştir. Belirtilen bu verimli etkiler, imalatı yapılan teçhizat ve silahların diğer devletlere ihraç etmesi veya savunma harcamalarında dışa bağımlılığı olmadığı için iç pazarlara yönelmesiyle ortaya çıkmaktadır (Şimşek, 1989, s.195).

3.3.2. Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme

Savunma sanayisi devletin büyümesine katkı sağlayabilecek bir sanayi dalıdır. Sanayinin AR-GE uygulamalarına direkt destek sağlayan yapısı ve ileri teknoloji üreten yapısı nedeniyle bu sektöre yapılan yatırımlar diğer sektörlerle girdi yaratabilir. Dolayısıyla teknolojiyi üreten devletler, fırsat maliyeti oluşturarak ekonomik düzeylerini genişletebilirler (Looney 1994, s.36)

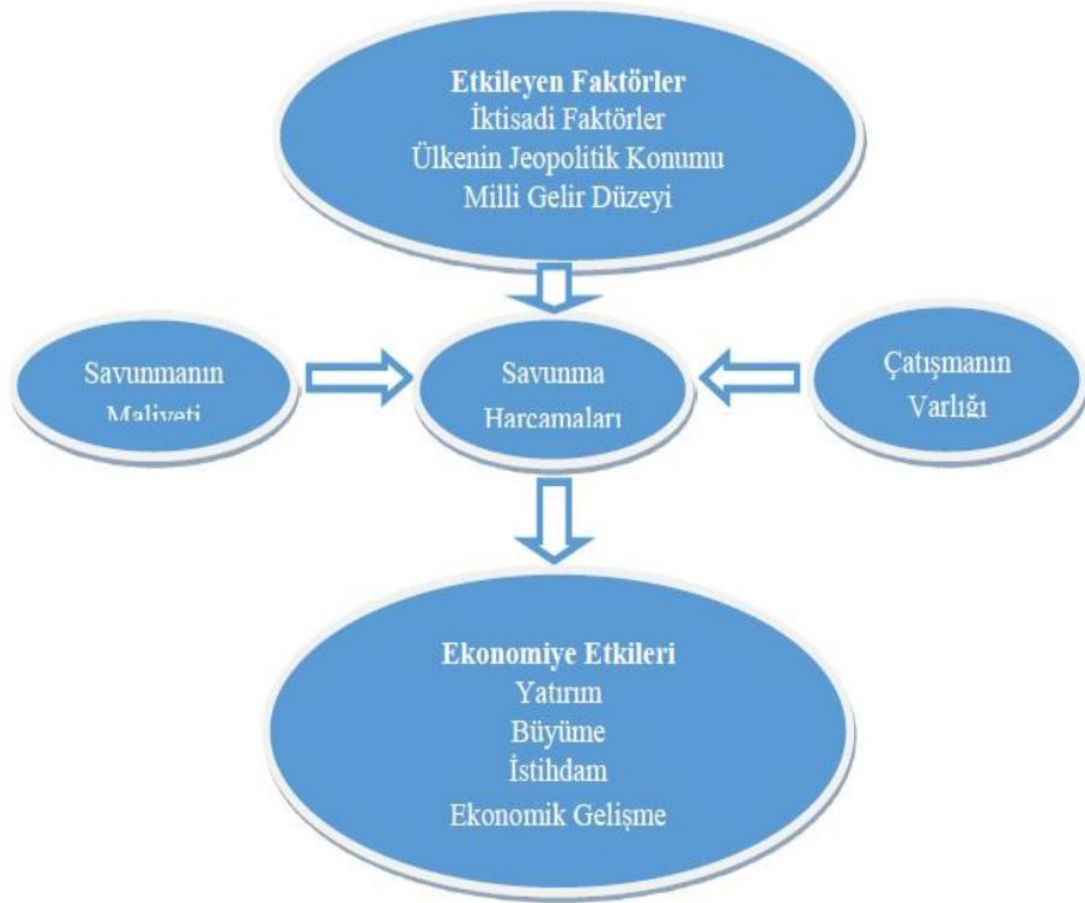
Ekonomik bakımdan gelişme ve büyüme, devlet ekonomisinin işgücü, nüfus, toprak ve diğer üretim unsurlarında meydana gelen artmalar şeklinde açıklanırken, gelişme ya da kalkınma, ekonominin çatısında ya da bünyesinde ortaya çıkan farklılıkları açıklar. Fakat büyüme yaşanmadan gelişmenin ya da kalkınmanın yaşandığı iktisat bilim tarihinde rast gelinmemiştir (Şiriner ve Doğru, 2008, s.23).

Büyüme ve kalkınma olguları arasında bulunan bu ayırımı oluşturan en önemli fark, büyümenin bir ülkenin imalat boyutunda sayısal anlamda ölçülen bir artışı, kalkınma ise yapısal farklılaşma evresini kapsar. Fakat belirtilen ayırım, bütün iktisat bilim insanları tarafından kabul görmemiş, kalkınma olgusu, gelişme ve büyüme olgularıyla aynı manada kullanılmıştır (Ataç, 2006, s.4).

Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi üzerinde Askeri Keynesçi yaklaşım ve Neo-klasik yaklaşım şeklinde iki teori vardır. Askeri Keynesçi yaklaşım bakımından, savunma için yapılan harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkileri Şekil 10'da gösterildiği üzere olumlu doğrultuda olabilmektedir (Durgun ve Timur, 2017, s.129-130). Gökbunar ve Yanıkkaya (2004)'nın araştırmaları neticesinde ulaştıkları sonuçlar bu yaklaşımı doğrular boyutta olup, savunma harcamalarının gelişmekte olan devletlerde ekonomik ilerleme ve büyümeye olumlu etkisi olduğu şeklindedir (Gökbunar ve Yanıkkaya, 2004, s.170).

Şekil 17. Askeri Keynesci Yaklaşım

Kaynak: Durgun ve Timur, 2017, s.130.

Neo- Klasik yaklaşım bağlamında ise, savunmaya yapılan harcamalar, ekonomik gelişme ve büyümeyi negatif boyutta etkilemektedir. Dunne vd. (2001)' nin yaptıkları araştırma, bahsi geçen yaklaşıma örnek olarak gösterilebilecek vasıftadır. Araştırmada ulaşılan sonuca göre, Türkiye bakımından savunma için yapılan harcama kalemleri ekonomiyeye negatif etki yaratmaktadır (Durgun ve Timur, 2017, s.130- 131).

Türkiye savunma sanayisi harcamaları 2007-2016 yılları içinde 10 yıllık süreçte ortalama %9,7 oranında bir artış sergilemiştir. Türkiye'de 2016 yılında savunma harcaması 14,8

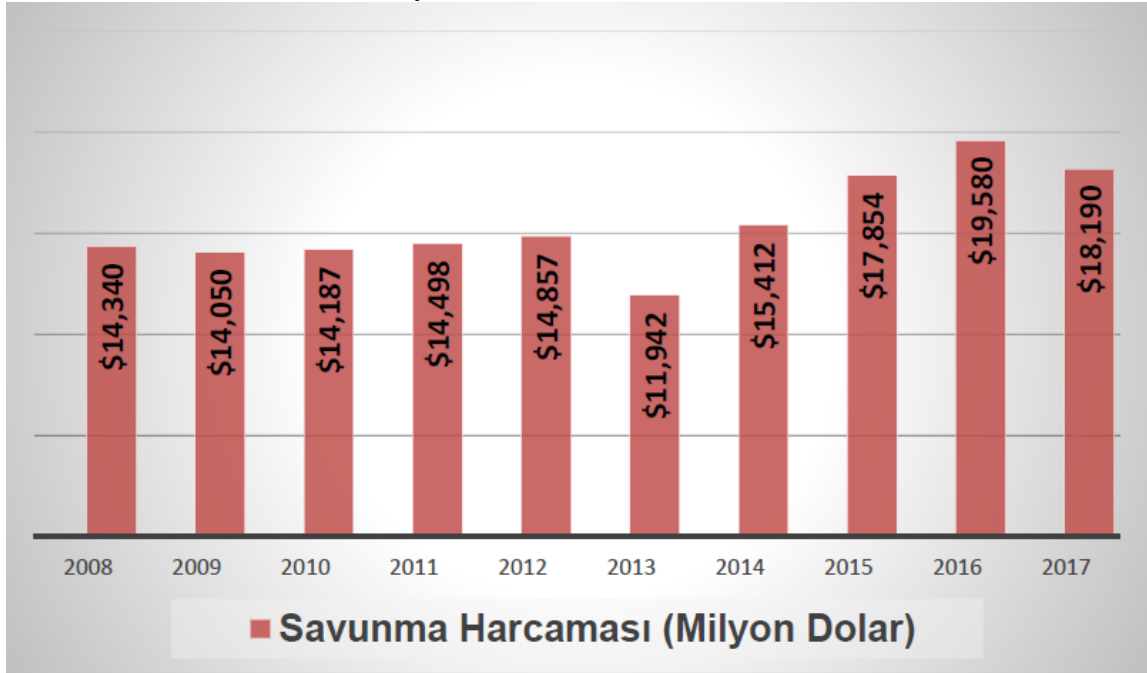
milyar dolardır. 2007 yılından 2014 yılına kadar geçen süre zarfında Türk savunma harcaması dünyada ilk 15 ülke içinde iken, bütçede yaşanan daralma ve dolar kuru seviyelerinde yaşanan yükselmeden dolayı 18'inci sıraya düşmüştür. Fakat verilen yeni teşvik ve ek kaynaklarla 2017 yılında savunma harcamaları için ayrılan bütçe 18,2 milyar dolara yükselmiştir (TOBB, 2017, s.16).

Tablo 5.
Türkiye Savunma Harcamaları 2008 - 2017 (Milyon Dolar)

YILLAR	SAVUNMA HARCAMASI (Milyon Dolar)
2008	14.340
2009	14.050
2010	14.187
2011	14.498
2012	14.857
2013	14.942
2014	15.412
2015	17.854
2016	19.580
2017	18.190

Kaynak: TOBB, 2017, s.17.

Şekil 18. Türkiye Savunma Harcamaları 2008-2017 Dönemi

Kaynak: TOBB, 2017, s.17.

3.3.3. İstihdam ve Nitelikli İşgücüne Etkileri

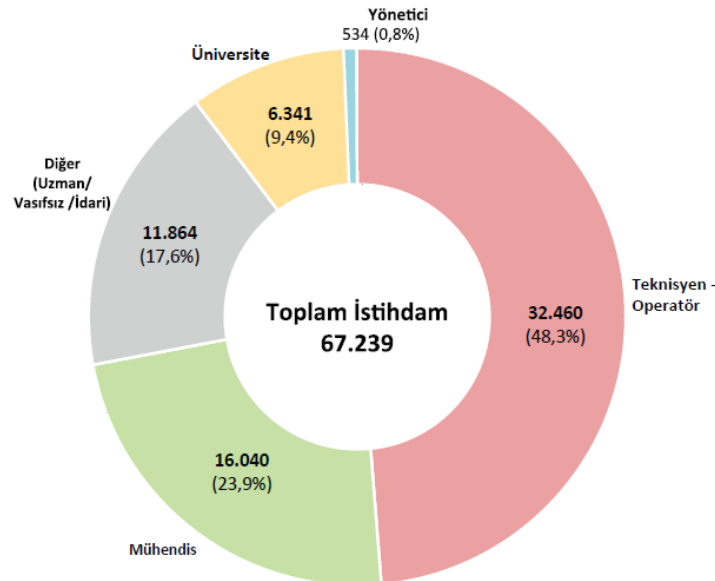
Çelik, savunmaya yönelik yapılan harcamaların istihdamı oranını negatif yönde etki yarattığı hususunda hazırladığı araştırmasında kolay bir regresyonla aralarında ters ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır (Çelik 1999, s.94).

Smith 1973 yılında yaptığı araştırmasında istihdamın savunma harcamalarıyla birlikte çoğalacağı görüşünü ön plana çıkarmıştır (Uçar 2003, s.48)

Savunma sanayisinin çalışan istihdamı, toplamda 67.239 kişidir, bu rakamın %23,9 oranlarında mühendis personel oluşturması, teknolojik üretim, geliştirme ve tasarım uygulamalarının yoğunluğunun bir göstergesi olarak açıklanmaktadır. Savunma sanayisi personel yapısı nitelikli olmakla beraber, akademik kariyer yapmış personel istihdamına yönelim oranlarının arttığı gözlenmektedir (SASAD, 2018, s.17).

Şekil 19'a göre savunma sanayisinde görevli personel dağılımı, 32.460 Teknisyen, 16.040 mühendis, 6.341 üniversite personeli, 534 yönetici ve 11.864 diğer personel (Uzman, vasıfsız, idari) olmak üzere toplamda 67.239 kişiden oluşmaktadır. 2017 yılında toplam personel sayısı 44.740 kişi iken (TOBB, 2017), bu sayı 2018 yılında 22,499 kişinin istihdamı ile 67.239 kişiye ulaşmıştır.

Şekil 19. Toplam İstihdamın Kırılımı

Kaynak: SASAD, 2018, s.17.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ MAKRO DEĞİŞKENLER ÜZERİNE NEDENSELLİK ANALİZİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin savunma harcamalarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Başka bir ifade ile Türkiye'nin savunma harcamalarının GSYH büyümesi, cari işlemler dengesi, işsizlik ve enflasyon gibi makro değişkenler üzerindeki etkisi irdelenecektir. Söz konusu amaçları gerçekleştirmek amacıyla Türkiye'nin 1990-2017 verilerinden yararlanılmıştır.

4.2. Araştırmanın Önemi

Merkezi hükümet bütçelerindeki en önemli harcama kalemlerinden biri olan askeri harcamaların ülkenin gelecekteki ekonomik performansını etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma, Türkiye'nin ekonomik performansına bir bakış açısı getireceğinden önemli olmaktadır. Bu bağlamda elde edilecek sonuçlar hem ülkenin makro etkileri üzerindeki etkisini göstermesi hem de literatüre katkı sağlaması açısından önemlidir.

4.3. Literatür Taraması

Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen birçok ampirik çalışma vardır. Bunun yanında savunma harcamaları ile işsizlik, cari işlemler dengesi ve enflasyon arasındaki ilişkiyi az da olsa inceleyen çalışma vardır. Ülke gruplarının ve zamanın farklı olmasının yanında, kullanılan yöntemlerin de farklı olması sonucunda kimi araştırmacı değişkenler arasındaki ilişkiyi pozitif yönlü, kimi değişkenler arasındaki ilişkiyi negatif yönlü açıklarken, kimi araştırmacı da değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi saptayamamıştır.

Benoit (1973), tarafından az gelişmiş ülkeler üzerinde yapılan araştırma da savunma harcamaları ve ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir nedensellik bulmuştur. Araştırmanın da savunma harcamaları yüksek olan ülkelerin ekonomik büyümesinin de yüksek olacağı vurgulanmıştır.

Smith (1980), çalışmasında OECD ülkelerindeki savunma harcamaları ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiş, harcamaların yatırımları olumsuz etkilediği dolaylı olarak da ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini vurgulamıştır.

Chowdhury (1991), gelişmekte olan ülkeler için yaptığı çalışmasında zaman serileri verilerini kullanarak Granger nedensellik analizi sonucuna göre bu ülkelerde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını açıklamıştır.

Özmucur (1995), Türkiye'nin de içinde olduğu birkaç ülke üzerinde yaptığı araştırma da savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir.

Erbaykal (2007), Türkiye üzerinde yaptığı eş bütünleşme analizi sonucunda savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında negatif bir nedensellik olduğunu belirtmiştir.

Kaya (2013), çalışmasında savunma harcamalarının Türkiye'de istihdam ve GSYH büyümesine olumlu katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır.

Murat ve Yılmaz (2013), Türkiye ve birkaç gelişmiş ülke üzerinde yaptıkları çalışmalarında, savunma harcamalarının işsizlik ve ekonomik büyümenin bazen olumlu bazen de olumsuz etkilendiğini açıklamıştır.

4.4. Verinin Toplanması

Bu çalışmada, savunma harcamaları ile ekonomik sonuçları arasındaki ilişkileri açıklamak için beş değişken kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan tüm veriler Türkiye İstatistik Kurumundan temin edilmiştir. Bu bağlamda, ilk değişken, GSYH'nin bir yüzdesi olarak savunma harcamasıdır. Aşağıdaki Tablo 6'da Türkiye'nin savunma harcamaları GSYH'nin bir yüzdesi olarak gösterilmektedir:

Tablo 6.
Savunma Harcamaları

Yıl	Savunma harcamaları (% GSYH)	Yıl	Savunma harcamaları (%GSYH)
1990	%3,53	2004	%2,70
1991	%3,75	2005	%2,41
1992	%3,87	2006	%2,42
1993	%3,92	2007	%2,27
1994	%4,05	2008	%2,24
1995	%3,90	2009	%2,54
1996	%4,14	2010	%2,32
1997	%4,10	2011	%2,08
1998	%3,18	2012	%2,05
1999	%3,89	2013	%1,96
2000	%3,66	2014	%1,90
2001	%3,60	2015	%1,85
2002	%3,80	2016	%2,08
2003	%3,30	2017	%2,18

Kaynak: TÜİK (2018)

İkinci değişken ise, GSYH büyümesidir. Küreselleşme olgusu ile tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de vatandaş ayrımı yerine sınır ayrımı önem kazanmıştır. Bu sebeple vatandaşlarının ürettiği nihai mal ve hizmetlerin parasal değeri olan GSMH yerine, daha çok ülke sınırlarında üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ifade eden GSYH tercih edilmektedir. GSYH’de belirli bir dönemde, önceki döneme göre artış gösterirse ekonomik büyüme kaydedilmiş demektir. Ekonomik büyüme, mal ve hizmet miktarında artışla ortaya çıkmışsa reel büyüme, fiyatlardaki artış sonucunda meydana gelmişse nominal büyüme meydana gelmiş demektir. Aşağıda konu edilen periyottaki değişimlerine yer verilmiştir.

Tablo 7.
GSYH Büyümesi

Yıl	GSYH Büyümesi	Yıl	GSYH Büyümesi
1990	%9,27	2004	%9,64
1991	%0,72	2005	%9,01
1992	%5,04	2006	%7,11
1993	%7,65	2007	%5,03
1994	%-4,67	2008	%0,85
1995	%7,88	2009	%-4,70
1996	%7,38	2010	%8,49
1997	%7,58	2011	%11,11
1998	%2,31	2012	%4,79
1999	%-3,39	2013	%8,49
2000	%6,64	2014	%5,17
2001	%-5,96	2015	%6,09
2002	%6,43	2016	%3,18
2003	%5,61	2017	%7,44

Kaynak: TÜİK(2018)

Bir sonraki değişken ise enflasyondur. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hissedilebilir artışını ifade eder. Türkiye’de savunma harcamaları ile enflasyon arasında oluşan ilişkinin kısa ve uzun dönem olarak ayrıldığı görülmektedir. Kısa dönemde yapısal kırılma altında savunma harcamaları enflasyon üzerinde baskı yaratmakta fakat uzun dönemde savunma harcamalarının istihdam düzeyi ile paralel artırılarak enflasyon üzerinde baskı yaratmadığı görülmüştür. Aşağıda bu değişkenin konu edilen zaman dilimindeki değişime yer verilmiştir. Bu değişken için tüketici fiyat endeksinin (2010 bazlı) yıllar içinde değişimine yer verilmiştir.

Tablo 8.
Enflasyon Oranları

Yıl	Enflasyon(tüfe)	Yıl	Enflasyon(tüfe)
1990	0,603039	2004	0,085983
1991	0,659786	2005	0,081792
1992	0,700761	2006	0,095972
1993	0,660938	2007	0,087562
1994	1,05215	2008	0,104441
1995	0,891133	2009	0,06251
1996	0,804122	2010	0,085664
1997	0,856694	2011	0,064719
1998	0,846413	2012	0,088916
1999	0,648675	2013	0,074931
2000	0,549154	2014	0,088546
2001	0,544002	2015	0,076709
2002	0,449641	2016	0,077751
2003	0,216024	2017	0,111443

Kaynak: TÜİK (2018)

Bir sonraki değişken ise, cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranıdır. Ödemeler bilançosunun, dış ticaret, hizmetler, yatırım gelirleri toplamından oluşur. Aşağıda, Türkiye'deki bu veri GSYH'nin bir oranı olarak sözü edilen periyotta verilmiştir.

Tablo 9.
Cari İşlemler Dengesi

Yıl	Cari İşlemler Dengesi (%GSYH)	Yıl	Cari İşlemler Dengesi (%GSYH)
1990	-1,742145351	2004	-3,507528989
1991	0,166635746	2005	-4,184147614
1992	-0,614669535	2006	-5,641397416
1993	-3,570521959	2007	-5,467687053
1994	2,013158261	2008	-5,158073419
1995	-1,37946545	2009	-1,761913626
1996	-1,342880586	2010	-5,780009965
1997	-1,389630403	2011	-8,936924022
1998	0,725244461	2012	-5,487869313
1999	-0,361492665	2013	-6,695074832
2000	-3,633967902	2014	-4,671874905
2001	1,877633043	2015	-3,734487505
2002	-0,262552823	2016	-3,836536561
2003	-2,422528893	2017	-5,561275198

Kaynak: TÜİK (2018)

Bir sonraki değişken ise, işsizlik oranlarıdır. İşsizlik oranı, işsiz sayısının işgücüne oranıdır. İşsizlik oranı ekonomik veriler içinde önemli yer tutmaktadır. Bu oranın yüksek olması ülke açısından olumsuz bir durum iken düşük olması ise ülke açısından olumlu bir durumdur. Aşağıda, Türkiye'deki bu veri sözü edilen periyotta verilmiştir

Tablo 10.
İşsizlik Oranları

Yıl	İşsizlik Oranı	Yıl	İşsizlik Oranı
1990	8,015	2004	10,838
1991	8,21	2005	10,636
1992	8,509	2006	8,7183
1993	8,962	2007	8,8683
1994	8,577	2008	9,7099
1995	7,644	2009	12,5522
1996	6,629	2010	10,6597
1997	6,841	2011	8,7959
1998	6,888	2012	8,1495
1999	7,687	2013	8,7319
2000	6,495	2014	9,8798
2001	8,381	2015	10,236
2002	10,358	2016	10,8386
2003	10,542	2017	10,8192

Kaynak: TÜİK (2018)

4.5. Yöntem

Bu çalışmada, savunma harcamaları ile makroekonomik değişkenlerin ilişkisi incelenmiştir. Bir zaman serisinin istatistiksel analizi yapılmadan önce, o seriyi yaratan sürecin zaman içerisinde sabit olup olmadığı yani serinin durağan olup olmadığı araştırılması gerekmektedir. Durağan olmayan seriler ile ekonometrik analizler yapıldığında, sahte regresyon denilen yanıltıcı sonuçlarla karşılaşmakta başka bir ifade ile geleneksel t, F testleri ve R2 değerleri sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Bu nedenle öncelikle durağanlık testi yapılmalıdır (Tatoğlu, 2013: 199). Çalışmada birimler arası korelasyon olduğu durumlarda uygun bir yöntem olan birinci kuşaklardan Fisher ADF Kök Testi kullanılmıştır. Ayrıca Fisher ADF Kök Testi'nin alternatifi olan LLC (2002) testi kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca savunma harcamaları ile makroekonomik değişkenlerin ilişkisi tespit etmek amacıyla granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Granger nedensellik testi, bir zaman serisinin 1969'da öne sürülen bir değerinin tahmininde faydalı olup olmadığını belirlemek için yapılan istatistiksel bir hipotez testidir. Normalde, gerilemeler "sadece" korelasyonları yansıtır, ancak Clive Granger, ekonomideki nedenselliğin ölçülerek test edilebileceğini savunmuştur. Bir

zaman serisinin gelecekteki değerlerini başka bir zaman serisinin önceki değerlerini kullanarak tahmin edebilme şeklinde de ifade edilebilmektedir.

Granger nedensellik ilişkisini iki prensibe dayanarak tanımlamıştır:

- Neden, etkisinden önce olur.
- Neden, etkisinin gelecekteki değerleri hakkında benzersiz bilgilere sahiptir.
- Nedensellik hakkındaki bu iki varsayım göz önüne alındığında, Granger, X'in Y üzerindeki nedensel etkisinin belirlenmesi için aşağıdaki hipotezi test etmeyi önermiştir:

$$P[Y(t+1) \in A | I(t)] \neq P[Y(t+1) \in A | I_{-X}(t)],$$

P, olasılık, A, isteğe bağlı olarak boş olmayan bir küme, I(t) sahip olunan bilgi ve t tüm evreni ifade etmektedir.

4.6. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde savunma harcamaları ile makro ekonomik değişkenlerin ilişkisi incelenmiştir Çalışmada kullanılan değişkenlere ait birim kök test sonuçları şöyledir.

Tablo 11.
Panel Birim Kök Testi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	LLC Testi		PP Fisher Testi	
	T-testi	Olasılık (p)	İstatistik	Olasılık (p)
Savunma Harcamaları	-4,340	0,005	33,212	0,001
İşsizlik	-57,342	0,002	120,542	0,000
Cari İşlemler Dengesi	-4,451	0,000	29,874	0,002
Enflasyon	-19,440	0,001	71,5465	0,001
Büyüme	-31,125	0,000	69,1201	0,000

Değişkenlere ait birim durağanlık test edilirken hipotezler aşağıdaki gibidir.

H0: Seride genel birim kök vardır ($H_0: \rho=1$).

H1: Seride genel birim kök yoktur ($H_0: \rho < 1$).

Tablo 11’de serilerin durağan olup olmadığı araştırılmıştır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Değişkenlere ait zaman serilerinde trend bulunuyorsa, ilişki gerçek olmaktan çok sahte regresyon (düzmece) olmaktadır. Bu yüzden tahmincinin gerçek bir ilişkiyi mi yoksa yanıltıcı bir ilişkiyi mi gösterdiği zaman serisi verilerin durağan olup olmamalarıyla ilgilidir (Sevinç, 2013: 235-236). Bu çalışmada Fisher ADF Kök Testi kullanılmıştır. Ayrıca Fisher ADF Kök Testi’nin alternatifi olan LLC (2002) testi kullanılmıştır. Tablo 11’de görüldüğü gibi her iki kök test sonuçları da serilerin durağan olduğunu göstermektedir. Başka bir ifade ile serilerin durağan olmasından dolayı değişkenlerin birim köklerinin olduğunu savunan boş hipotez (H_0) istatistiksel olarak reddedilmektedir.

Tablo 12.
Savunma Harcamaları ile Enflasyon Değişimi Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Enflasyon	Savunma Harcamaları	22.614	5	0,000
Savunma Harcamaları	Enflasyon	38.142	5	0,000

Tablo 12’de savunma harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkisi Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Enflasyon değişimi ile savunma harcamaları arasında gerçekleştirilen Granger nedensellik analizi doğrultusunda, savunma harcamalarının çift yönlü negatif etkisinin “0.000” olduğu görülmüş ve 0.05’ten düşük bu değer ile nedensellik olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak savunma harcamalarının enflasyon değişiminde çift yönlü

nedensellik bulunduğu saptanmıştır. Savunma harcamaları cari fiyatlara bağlı olarak GSYH ve bütçe üzerinde herhangi bir baskı oluşturmamaktadır.

Tablo 13.
Savunma Harcamaları ile İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
İşsizlik	Savunma Harcamaları	14.556	5	0,002
Savunma Harcamaları	İşsizlik	3.7462	3	0,290

Tablo 13'te savunma harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişkisi Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde işsizliğin savunma harcamalarına negatif doğrultuda tek yönlü etkisinin olduğu anlaşılmaktadır ($p < 0,05$). Başka bir ifade ile işsizliğin savunma harcamaları değişime dair Granger nedensellik bulunduğu saptanmıştır. Savunma sanayisi bünyesindeki kuruluşların, üretimlerindeki artışlara paralel olarak istihdamlarını da artırması kaçınılmazdır. Böylece üretimlerin teknolojiyle eş değer artması ise pozitif dışsallıklar sağlayarak verimliliği ve etkinliği artırmıştır.

Tablo 14.
Savunma Harcamaları ile Cari İşlemler Dengesi Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Cari İşlemler Dengesi	Savunma Harcamaları	12.511	2	0,006
Savunma Harcamaları	Cari İşlemler Dengesi	2.042	2	0,564

Tablo 14'te savunma harcamaları ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkisi Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Cari işlemler dengesi ile savunma harcamaları arasında gerçekleştirilen Granger nedensellik analizi doğrultusunda, savunma harcamalarının cari

işlemler dengesine doğru uzun dönemde pozitif etkisinin “0.006” olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, savunma harcamalarının cari işlemler dengesi değişiminde Granger nedensellik bulunduğu saptanmıştır. Dünya genelinde savunma harcamalarında bir azalma meydana gelse de Türkiye açısından bu durum aynı olmamıştır. Ülkenin sanayi ürünlerine olan talebin artması savunma sanayisinin gelişmesine ve dış ticaret hadlerinin artmasına katkı sağlamıştır. Savunma harcamaları kısa dönemde cari işlemler dengesinin açık vermesine neden olsa da uzun dönemde ileriye dönük yapılan teknolojik yatırımlar, ar-ge faaliyetleri ile ihracatın artmasına, sonuç olarak cari işlemler dengesinin fazla vermesine katkı sağlayacaktır.

Tablo 15.
Savunma Harcamaları ile Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Büyüme	Savunma Harcamaları	12.111	5	0,022
Savunma Harcamaları	Büyüme	16.436	2	0,006

Tablo 15’te savunma harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkisi Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Büyüme ile savunma harcamaları arasında gerçekleştirilen Granger nedensellik analizi doğrultusunda, savunma harcamalarının büyümeye doğru etkisinin “0.022 ve 0.006” olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, savunma harcamalarının büyümeye kısa dönemde negatif yönde Granger nedensellik bulunduğu saptanmıştır. Kamu harcamalarının içinde yer alan savunma harcamaları ülkelerin vazgeçilmez harcamaları arasındadır. Diğer taraftan eğitim, sağlık gibi harcamaların kamu harcamaları içindeki payı azalırca bu ülke ekonomisi için olumsuz olabilir. Fakat dengeli bir şekilde kamu harcamalarının dağılması ile çarpıklığın olmaması durumunda savunma harcamaları ekonomiyi olumlu etkilemektedir.

SONUÇ

Her egemen güç kendisini ve yurttaşlarını korumak, varlığını iç-dış tehditlere karşı savunmak zorundadır. Bu bakımdan savunma harcamaları zorunlu bir ihtiyaç olmasına karşın her devletin üretim imkânları ve teknoloji düzeylerinin farklılık göstermesi ile sahip olduğu kıt kaynaklar, savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin kritik noktasını oluşturmaktadır. Bu sebeple güncelliğini hiçbir zaman kaybetmeyen bir konu olan ekonomik büyüme ve savunma harcamaları çok geniş bir literatüre sahiptir. Bazı devletlerin savunma harcamalarına ağırlık vermesi, bazılarının ise harcamalarının çok düşük seviyelerde olması ekonomik büyüme ve savunma harcamalarının dengesi konusunda genel bir bakış açısının ve uygulamanın olmadığını göstermektedir.

Türkiye kaynakların zenginliği, demografik yapısı, ekonomisin dinamizmi, üretim kapasitesi, endüstrinin rekabet gücü ile bir cazibe merkezidir. Ayrıca içinde bulunduğu sancılı coğrafyada barış ve refah yönünden değişimin itici gücü olduğu bir gerçektir. Türkiye değişen dünya içinde jeopolitik, jeostratejik ve eko stratejik konumu sebebiyle önemini her zaman koruyacaktır. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren güçlü bir savunma sanayisine sahip olmak için çabalamış son dönemde yaşanan gelişmelerle bunu başarmıştır.

Çalışmada, savunma harcamaları ile makroekonomik değişkenlerin ilişkisini tespit etmek amacıyla granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik analizler sonucunda savunma harcamaları ve cari işlemler dengesi arasında uzun dönemde pozitif bir nedensellik tespit edilmiştir. Savunma harcamaları kısa dönemde cari işlemler dengesinde baskı oluştursa da uzun dönemde teknolojik yatırımlar ile ihracatta yaşanacak gelişmeler sonucunda cari işlemler dengesinde olumlu katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır. Savunma harcamaları ile enflasyon arasında çift yönlü negatif bir nedensellik bulunmuştur. Savunma harcamalarının artması ile bütçe ve fiyatlar üzerinde herhangi bir baskının oluşmadığı, bununla beraber savunma harcamalarının artması ile enflasyon üzerinde doğrudan etkinin olmayacağı düşünülmektedir. Savunma harcamaları ile işsizlik arasında negatif bir nedensellik saptanmıştır. Savunma harcamalarındaki artışlarla beraber ihtiyaç duyulan kamu ve özel işletmelerin artması istihdama olumlu yansıyor işsizliği azaltacağı öngörülmektedir. Son olarak savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemde negatif bir

nedensellik bulunmuştur. Kısa dönemde savunma sanayisine yapılan yatırımlar, ara malı, yatırım malı gibi ürünlerin ithalatını arttırması sonucunda ekonomi üzerinde baskı yaratmakta fakat uzun dönemde, ürünlerin verimli alanlarda kullanılması ve yurt içinde kendi milli ürünlerin üretimine ağırlık verilmesi ile ithalatın azalması sonucunda ülkenin ekonomisine olumlu katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu imkânlarla her geçen gün yeni yatırımlar ve teknolojik gelişmelerle ilerlettiği savunma sanayisi bu bakımdan ülkeye pozitif katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Gerçekleştirilen harcama ve yatırımlardan olan ASELSAN, ROKETSAN gibi milli savunma kuruluşları bu bakımdan ülke ekonomisi için kritik bir öneme sahip olduğu ortadadır. Üretilen yerli helikopterlerin, kruvazör, gemi, zırhlı araçlar ve birçok diğer silah için gerçekleştirilen harcamalar gerek teknoloji birikiminin, istihdamın, bu silahların ihracatından elde edilen döviz gelirlerinin artırılması yönünden gerekse dışa bağımlılığın azaltılması yönünden Türkiye için önemli yer tutmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin savunma harcamalarını artırması, savunma sanayisinin gelişmesini desteklemesi, nicelik olarak fazla ve nitelik olarak özgün silahlara ve savunma teknolojilerine yatırım yapması gerekmektedir.

Türkiye savunma sanayisinde yer alan firmalar, uluslararası alanda bu sektörlerde söz sahibi olan firmaların herhangi bir müdahalesine maruz kalmadan ülkenin milli güvenliğine göre stratejiler oluşturulmalıdır. İhtiyaçların taktik kararlardan başlayarak şekillendirilmesi gerekir. İhtiyaca göre üretim hem savunma sanayisine katkı sağlayacak hem de ihracata yönelik olacağından ülke ekonomisine yani cari işlemler dengesine olumlu yansıyacaktır. Türkiye, özellikle coğrafi stratejik konumunun avantajını kullanarak deniz gücüne ek önem vermelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akalın Z. ve Bıyıkoglu N. (2009). **Türk Savunma Sanayi Tarihi**, Milsoft Ankara.
- Akgül, A. (1986). **Savunma Sanayi İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayi**. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Alniak, O.M. (2001). **Savunma Sanayi ve Tedarik Hakkında Düşünceler**(Yayın Numarası:2001/41). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Basımevi.
- Benoit, E. (1973). **Defense and economic growth in developing countries**. Lexington, Mass Lexington Books.
- Beyaz Kitap, MSB (2000). **Türkiye'nin Milli Savunma Politikası**, Mönch Yayıncılık, Ankara.
- Brzoska, M. (1995), **'World Military Expenditures, Handbook of Defense Economics I'**, (Ed: K. Hartley and T. Sandler), Amsterdam: Elsevier Science B.V.
- Can, H., Güney, S. (2011). **Genel İşletme**. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Chan, S., 1985. **The Impact of Defense Spending on Economic Performance: A Survey of Evidence and Problems**, *Orbis*, 29 (2).
- Çam, E. (1985). **Milletlerarası Politika Stratejilerine Savunma Güvenliği Açısından Kısa Bir Bakış**, Harp Ekonomisi 1.Bölüm, İstanbul, H.A.K. Yayını,
- Harp Akademileri Komutanlığı (1998). **Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Savunma Sanayi Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı**. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Holcombe, R. G.; (1996). **Public Finance**, Minneapolis, West Pub.

Kennedy, P.(1991). **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri-1500'den 200'e Ekonomik Değişme Ve Askeri Çatışmalar**,(Çev. BirtaneKaranakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Looney, R., 1994. **The economics of defense expenditures**, 72, London: Jai Pres. Inc,

Mendez, R. P. (1999). **“Peace as a Global Public Good”**, Ed.:IngeKaul, IsabelleGrunberg, Mark A. Stern, Global PublicGoods: International Cooperation in the 21st Century, New York, Oxford UniversityPress.

Özmucur, S. (1995), The Economics of Defense and the Peace Divided in Turkey. İstanbul: Boğaziçi University Presshouse.

SSM, (2001). **Savunma Sanayii Müsteşarlığı 15nci Yıldönümünde Savunma Sanayinin: Dünü, Bugünü ve Yarını**,Mönch Yayıncılık Ankara.

Şimşek, M. (1989). **Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayi**. Ankara: SAGEB Yayınları.

Şiriner, İ. ve Doğru, Y. (2008). **Türkiye’de Büyümenin Ekonomik Politikası 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme**,Dipnot Yayınları no:17, 2.Baskı, Ankara.

T.C Maliye Bakanlığı (1993). **Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993)**,Yayın No.1993/9, Ankara.

Ülger, F. (1997). **Türk Savunma Sanayi**. Ankara: TOBB.

Sürelî Yayınlar

Altun, N. (2017). Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi: Teorik Bir Tartışma, **Siyaset, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.2.

- Alyanak, S. (2014). “AB Savunma ve Güvenlik Alımlarında İhale Usulleri ve İhale Uygulamaları”. **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 13(1): 55-74.
- Baran, T. (2018). Türkiye’de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi Ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi, **Uluslararası İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, 4(2), 58-81.
- Başar, S.,Künü, S. (2012). “Savunma Harcamalarının İktisadi Büyüme Etkisi”. **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (10): 1-30.
- Beriş, H. E. (2015), Kamu Düzeni, Güvenlik ve Demokratikleşme. Gazi Üniversitesi. Polis Akademisi. **Güvenlik Çalışmaları Dergisi**, cilt:17/1.
- Chowdhury, A. (1991). A causal Analysis of Defense Spending and Economic Growth. The Journal of Conflict Resolution. 35(1): 80-97.
- Demir, İ. (2006). Küresel ve Bölgesel Savunma Hizmetlerinin Politik Ekonomisi, **21. Maliye Sempozyumu**.
- Durgun, Ö., Timur, M.C. (2017). “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi”. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (54): 126-137.
- Eren, H., Kılıç, A. (2013). “Örgütlerde Yenilikçilik Ortamı: Özellikli Bir Sektör Olarak Savunma Sanayiinde Durum”. **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 27(3): 221-244.
- Giray, F. (2004). “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: 5, No: 1, ss. 181-199.
- Gökbunar, R.,Yanikkaya, H. (2004). “Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyüme Etkileri”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 59(1): 159- 179.
- Görkem, H., ve Işık, S. (2008). Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006). **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 25(2): 405-424.

- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. **Uluslararası İlişkiler**, 48-50.
- Kalaycı, İ. (2006). "Post-Maastricht Döneminde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Savunma Bütçesi". **Maliye Dergisi**, (151): 85-102.
- Karagöl, E. ve Palaz, S., (2004). Does Defence Expenditure Deter Economic Growth in Turkey? A Cointegration Analysis", **Defence and Economics**, Vol.15, No.3, s.290- 297.
- Kaya, S. (2013). Türkiye'de Savunma Harcamalarının İktisadi Etkileri Üzerine Nedensellik Analizi (1970-2010). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2):17-38.
- Koban, E. (1998). Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi. **Silâhlı Kuvvetler Dergisi**, 355, 40-54.
- MKE. (1978). Harp Sanayinin Tanımı. **MKE Dergisi**. S. 17-18. Yıl. 4: 14-15.
- Murat, S. & Yılmaz, B. (2013). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, (3), 92-123.
- Sancak, K. (2013), Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü, **Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Dergisi** Sayı.6, 124-127.
- Sezgin, S. (2000). Türkiye'de Savunma Harcamaları", Savunma Sanayii Sempozyumu 2000, Türk Savunma Sanayii'nin Dünü, Bugünü, Yarını, Ankara.
- Sezgin, S. (2003), "Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi", **Stradigma Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi**, 5, s.1-5.
- Smith, R. (1980). Military expenditure and investment in OECD countries, 1954- 1973. *Journal of Comparative Economics*. 4: 19-32.
- SSM, "2009 -2016 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı"

- Sümer, K. K. (2005). “Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin İncelenmesi”. **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, (1): 82-91.
- Temiz, D.(2012), Ekonominin Önemli Bir Parçası: Savunma Sanayi, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:33.
- Topçu, M. K. (2010). “Savunma Planlamasının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Bütçeleri”. **Savunma Bilimleri Dergisi**, 9(1): 75-96.
- Tüğen, K. (1988). Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 3 (2), 285-302.
- World Bank (2007), World Development Indicators 2007.
- Yavuz, İ., (2009). “Havacılık Tarihi Köşesi (TOMTAŞ - Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi ve Kayseri Tayyare Fabrikası)”, **TAI’nin Sesi**, 88, Eylül, ss. 42–43.
- Yazıcı, M., Temiz, D., Erdoğan, D. (2013). “Türk Savunma Sanayiinde Ofset Uygulamaları”. **TİSK Akademi**, (1): 156-177.
- Yentürk, N. (2009). Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu 2009, 2010, 2011, İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi, Bütçe İzleme Dizisi No:4, İstanbul.

Diğer Yayınlar

- Akçair, İ. (2011). **Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomik Krizlerle İlişkisinin İncelenmesi (1980-2009) Dönemi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Alp, E. Ç. (2006), **Ortadoğu Ülkelerinde Sosyo-Ekonomik Gelişmeler ve Askeri Harcamalar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.

- Altun, N. (1998). **“Savunma Harcamaları ve Türkiye’deki Gelişme Seyri”**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul,
- Ataç, M. Ö. (2006). **“İktisadi Kalkınma Bakımından Beşeri Sermaye Yatırımları”**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Baran, Ö. (2004). **Gelişmekte Olan Ülkelerde Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri”**, SSM Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Çelik, T (1999). **Askeri Harcamalar ve Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980-1995)**, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Doğdu, H. (2018). **Savunma Sanayi Ar-Ge Harcamalarının Makroekonomik Performansa Etkisi: Türkiye Örneği**, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- DPT, Kalkınma Planı, **“Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu”**
- Erbaykal, E. (2007), **Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gümüşdaş, E. (2010). **“Türkiye’de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri”**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Karakuş, A. (2006). **Türk Savunma Sanayinin Gelişimi, Türkiye’nin Savunma Harcamalarının Boyutları Ve Bazı NATO Ülkeleri İle Karşılaştırılmalı Ekonometrik Analizi**.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, E. (2006). **Dışa Açılma Döneminde Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Özer, M. A. (2001). **Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saraçöz, Y. (2018). **Savunma Sanayinin Önemi Ve Savunma Harcamalarının Ülke Ekonomisine Etkileri**, Tobb Ekonomi Ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- TOBB, (2017). Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği Savunma Sanayi Sektör Meclisi 2017 Yıllık Raporu.
- TOBB, (2018) “Türkiye Savunma Sanayi Sektör Raporu
- Türk, H. K., (2007). **Türk Savunma Sanayinin Ekonomik Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), Adana.
- Uçar, İ. (2003). **Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi**.Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Uyçubek Kızı, T. (2008), **Kırgızistan’da Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yağ, M. (2014). **Türkiye Savunma Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi (1924-2010)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

İnternet Kaynakları

[http://www.jandarma.gov.tr/\(29.07.2019\)](http://www.jandarma.gov.tr/(29.07.2019)).

<http://www.roketsan.com.tr/kurumsal/hakkimizda/> Erişim tarihi: (22.07.2019).

<https://www.alp.com.tr/Hakkimizda/> Erişim tarihi: (22.07.2019).

<https://www.aselsan.com.tr/tr/hakkimizda> Erişim tarihi: (22.07.2019).

<https://www.havelsan.com.tr/tr/kurumsal-sirket-profil> Erişim tarihi: (22.07.2019).

<https://www.mkek.gov.tr/tr/page.aspx?id=8> Erişim tarihi: (22.07.2019).

<https://www.nurol.com.tr/nurol-makina-ve-sanayi-a-s> Erişim tarihi: (22.07.2019).

<https://www.otokar.com.tr/tr/urunler/savunma-sanayii> Erişim tarihi: (22.07.2019).

<https://www.sg.gov.tr/2018idarefaaliyetraporu.pdf> Erişim tarihi: (29.07.2019).

https://www.sg.gov.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/tarihce/tarihce.asp Erişim tarihi: (29.07.2019).

https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-06/yb_18_summary_en_0.pdf Erişim tarihi: (29.07.2019).

<https://www.tei.com.tr/detay/genel-bilgiler> Erişim tarihi: (22.07.2019).

SASAD, (2018). Performans Raporu, <http://www.sasad.org.tr/uploaded/Sasad-Performans-Raporu-2018.pdf> (25.04.2019).

SIPRI (The Stockholm International PeaceResearchInstitute), <http://www.sipri.org> (15.04.2019).

SSM, 2018-2022 Savunma Sanayii Sektörel Strateji Dokümanı. https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20180412110725031374.pdf (16.04.2019).

TÜİK (2018). <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: (25.08.2019).

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Kanunu <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3388.pdf> (Erişim tarihi: 20.04.2019)

Ziylan, A. (2001). Savunma Nereden Nereye?, Türkiye’de Savunma Sanayii Tarihçesi, 7s.,
<http://www.inovasyon.org/getfile.asp?file=AZ.Savunma%20Nereden%20Nereye.pdf>
, Erişim tarihi: (25.04.2019).

Ziylan, A. (2004), “Ulusal Teknoloji Yeteneği ve Savunma Sanayii”,
http://www.inovasyon.org/pdf/az_sader.pdf, S:1, Erişim tarihi: 25.04.2019.

